

PROBLEMATIKA LJUBLJANSKOG JUGOSLOVENSKOG PROGRAMA 1870 KOD SRBA I HRVATA

Dr. Kosta Milutinović

I.

U jugoslovenskoj historiografiji do danas još nije dovoljno proučeno pitanje postanka i razvoja federalističke misli kod južnoslovenskih naroda u XIX. veku. Do danas se obično smatralo da su prvi federalistički ideolozi na Slovenskom Jugu: Mihailo Polit - Desančić i Svetozar Miletić u Vojvodini, Vladimir Jovanović i Svetozar Marković u Srbiji, Ljuben Karavelov među Bugarima, Vasa Pelagić među Bosancima, Pero Matanović među Crnogorcima, Štrosmajer, Rački i Imbro Ignjatijević - Tkalac kod Hrvata, Mladoslavenci u Sloveniji. Dok su narodnjaci i liberali postavljali problem Jugoslovenske federacije sa pozicija građanske demokratije, dotle su Svetozar Marković i Vasa Pelagić tretirali isti problem sa socijalističkih pozicija.

Medjutim, prvi nagoveštaji federalističke misli kod južnoslovenskih naroda mnogo su ranijeg datuma nego što se to do danas pretpostavljalo. Te prve nagoveštaje treba tražiti u spisima i prepisci istaknutog slovenačkog naučnika Jerneja Kopitara (1780—1844), cenzora jugoslovenskih knjiga, časopisa i novina u Beču, zatim od 1809 pa do smrti bibliotekara bečkog dvora i moćnog zaštitnika, saradnika i prijatelja Vuka Karadžića. Ovu problematiku postavljao je Kopitar na razne načine i u raznim prilikama, ali uvek sa krajnjom mišlju da se južnoslovenski narodi ujedine pod vrhovnom vlašću Austrije i pod skipтром Habzburgovaca.

U svojim člancima Kopitar je stavljao u prvi plan kulturnoprosvetno uzdizanje jugoslovenskih naroda, a tek u drugoj liniji njihovo povezivanje i docnije političko ujedinjavanje u okviru Austrije i pod skipтром Habzburgske dinastije. Iako veliki katolik, Kopitar nije mislio samo na Slovence i Hrvate, nego je vodio brigu i o Srbima, o čemu svedoče mnogi njegovi objavljeni članci i poverljivi izveštaji, kao i njegova prepiska. Tako, na primer, Kopitar je bio među prvim koji je pretpostavljao »da bi se dva do tri miliona Srba (Ilira), koji su postepeno iz Turske k nama emigrirali, dvostruko obradovali blagodetima austrijske vladavine, kad bi im se pružio dokaz da se s razumevanjem priznaje ono što im je najdraže, njihov sveti jezik. Treba ukloniti psihološke smetnje psihološkim sredstvima, ljubavlju za ljubav«.¹

¹ Patriotiche Phantasien eines Slaven. Vaterländische Blätter, Jahrg. III, 87. do 93. Kopitars Kleinere Schriften, herausgegeben von Fr. Miklosich, Wien, 1857, I, 70.

Kopitar konkretno predlaže za početak da se na Bečkom univerzitetu formira centralna katedra za slavistiku, kao baza iz koje će se postepeno razviti Slovenska akademija nauka: »Samo u Beču, stecištu Slovena svih jezičkih vrsta, bila bi jedna takva katedra »linguae slavicae antiquissimae communis et ecclesiasticae«, kako je Durych naziva, na svome pravom mestu i od opšte koristi. Iz ovog ustrojstva, dobro vodjena, mogla bi u istom središtu vremenom da ponikne jedna centralna Slovenska akademija, kojoj bi sve ostale izvan ovoga središta, već postojeće i one koje će se tek osnovati, bile samo filijale.«²

Drugi jedan istaknuti slavista, Josip Dobrovský, imao je o ovom predlogu sasvim drukčije mišljenje i pokušavao je da ubedi i samoga Kopitara da nije u interesu slovenskih naroda da Beč postane centar slovenske nauke; Dobrovský mu protivstavlja ove svoje razloge: »Bravo, mili Slovenine, šta više bravisimo, hteo bih vam uzviknuti, kad bi to pomagalo... Kako može u Beču uspevati jedna Slovenska Akademija to najmanje razumem ja, koji dokumentarno znam da se tu izlegao đavolski princip germanizacije... Setite se samo da mi imamo posla s Nemcima, koji neće ostati nemi...«³

Izgleda da je i sam Kopitar, i pored sveg svog austrofilstva, bar donekle uvidjao da Dobrovský ima pravo. Iako mu on to nije otvoreno priznao, ipak je — drugom jednom prilikom — postavio pitanje osnivanja »ilirskih« viših škola i naučnih ustanova u Vojvodini ovim argumentima:

»Treba li da ovi mnogobrojni narodi još dugo zavide Luteranima i Calvinima na njihovim gimnazijama i akademijama? Neka bi Nestoroviću⁴ pošlo za rukom da nadje mnogo Kovačića⁵ ne samo među sveštenicima nego i među višim klerom, u čijem se rukama nalaze in veća sredstva, pored narodnog poverenja. Tada će se brzo podići ne samo pravoslavne gimnazije i akademije, već (od prilike u Karlovcima) i jedan univerzitet (četiri miliona valjda to zaslužuju!), u kome bi bili svi profesori dotičnih narodnosti i koji bi se mogao — uz priliv ne samo domaćih već i susednih turskih i ruskih Grka, Rumuna i Slovena — dostojno takmičiti sa zapadnim univerzitetima.«⁶ Na istu misao vraća se Kopitar i docnije, u još dva maha. Tako u svom pismu od 17 juna 1813, Kopitar piše: »Ali, zar ne bi bilo moguće, od prilike kao u Vlaškoj, prilozima sveštenstva i manastira — kojima bi se za to dale akademske titule i počasti — i prilozima narodnim, osnovati školski fond

² Ibid.

³ Pisma Dobrovskega i Kopitara, Sankt-Petersburg, 1885, 134 do 404.

⁴ Uroš Nestorović, glavni inspektor svih »ilirskih« škola u Habzburškoj monarhiji toga vremena. V. pismo Kopitara od 12. III. 1810 Dobrovskom.

⁵ Sveštenik Vasilije Kovačić, u svojim propovedima, koje je Kopitar visoko cenio i s odobravanjem citirao, propagirao je misao o potrebi podizanja srednjih, stručnih i viših škola za »ilirske« narode. Tako, na primer, u jednoj propovedi, Kovačić je rekao između ostaloga: »Monarh želi da nas podigne na stupanj kulture ostalih svojih naroda, od kojih neki, kao Luterani i Calvinisti, iako su brojem daleko ispod nas, već imaju narodne škole, gimnazije i akademije, a mi nemamo još ni čestitih narodnih škola. Samo od dobrih škola možemo u svemu očekivati poboljšanje«. Kopitar je ovu misao ne samo citirao, nego joj je dao i dublje značenje.

⁶ Kopitars Kleinere Schriften, 189 do 193.

u nepokretnim imanjima, i prihodima i interesom izdržavati jedan srpski univerzitet?»⁷

Ovako postavljajući stvar, daleko od Vojvodine, živeći već godinama u Beču, nedovoljno upućen u teške uslove života naših naroda u Ugarskoj, Kopitar je gubio iz vida činjenicu da su svega tri godine ranije vojvodjanski Srbi sa velikim naporima i teškim materijalnim žrtvama jedva uspjeli da osnuju Srpsku gimnaziju u Novom Sadu, prvu srpsku gimnaziju u Ugarskoj. Za podizanje jednog srpskog univerziteta još nisu bili sazreli potrebni uslovi u tadašnjoj feudalnoj, klerikalnoj Vojvodini, pod hegemonijom konzervativne crkvene hijerarhije, predstavljene u karlovačkom mitropolitu Stefanu Stratimiroviću, tipičnom nosiocu srpsko-pravoslavnog cezaro-papizma i glavnom protivniku Dositeja i Vuka, o kojima je Kopitar imao visoko mišljenje i čiji je rad cenio.

Međutim, i pored sveg svog interesovanja za kulturno-prosvetno uzdizanje Srba i ostalih Južnih Slovena, Kopitar je istovremeno mislio i na njihovo političko ujedinjavanje u okviru Habzburške monarhije. Kao što je tačno konstatovano, Kopitar je smatrao da bi i »Kneževina Srbija mogla naći mesta u jednoj slovenskoj konfederaciji pod austrijskim žezlom« (A. Belić). Ali, on nije mislio samo na Srbiju, nego i na ostale južnoslovenske zemlje. Kopitar ovu misao nije nikada konkretno formulisao u nekom svom članku ili nekoj svojoj raspravi, nego je samo nagovestio u prepisci s prijateljima. Tako, na primer, u jednom svom pismu, datiranom u Rimu 3 decembra 1842, Kopitar piše Johanu Feslu, opatu u Gracu, da bi Austrija trebala da anektira Vlašku i Molдавiju: »Tada će nam same od sebe vremenom pasti Bugarska, Srbija i Bosna«.⁸

U srpskoj istoriografiji Kopitarev stav prema Austriji interpretiran je na razne načine. Po Skerliću, Srbima je bio »sumnjiv onaj veliki uticaj koji je Kopitar imao na Vuka, Kopitar, »slovenski Mefistofeles«, kako ga je nazivao Šafarik, za koga se znalo da je dobar austrijanac i još bolji katolik, i čija ideja austro-slavizma bila je istaći katoličko i austrijsko slovenstvo nasuprot ruskom i pravoslavnom slovenstvu.«⁹

Krupan korak dalje od Skerlića otišao je Ljubomir Stojanović, poznati biograf Vuka Karadžića, koji je u svojim nekritičkim generalizacijama i proizvoljnim uopštavanjima otišao u krajnost:

Što je Kopitar bio i austrofil i u isto doba dobar Slovenin, nije teško objasniti. On nije mogao zamisliti da će nekad Slovenci moći obrazovati samostalnu državu i biti slobodni. Uskoro po njegovu odlasku iz Ljubljane u Beč, Napoleon je stvorio Ilirsku kraljevinu sa sedištem u Ljubljani, ali se on nije time ni malo oduševljivao, niti je potrčao tamo da radi. Ni u jednom pismu Dobrovskom ne govori o tome. Na oslobođenje, uostalom, nisu mislili ni ostali slovenski narodi u Austriji ne samo onda, već tako reći do samog raspada Austrije. Svi su oni tražili do poslednjeg momenta da obezbede svoje nacionalno razvijanje »u okviru Austro-Ugarske Monarhije«.¹⁰

⁷ Nov. pisma. Istočnici dlja istorii slavjanskoj filologii II, Novyja pisma. Dobrovskago, Kopitara..., Sankt-Petersburg, 1877, 793.

⁸ Ibid. 321.

⁹ Jovan Skerlić, Omladina i njena književnost. Beograd, 1906, 330.

¹⁰ Ljubomir Stojanović, Život i rad Vuka St. Karadžića, Beograd, 1924, 745—746.

Ovakve proizvoljne postavke nije uopšte potrebno naročito pobijati. Istorija jugoslovenskih naroda, koji su do 1918 živeli pod vlašću Habzburške monarhije, rečito svedoči da su se naši narodi kao etnički kolektivi borili protiv nacionalnog ugnjetavanja i ekonomske eksploatacije bečkih i peštanskih vlastodržaca, i da su imali za svoj krajnji cilj razbijanje tadašnjih uskih okvira Austro-Ugarske i obezbeđenje svoga daljeg nacionalnog razvoja izvan tih okvira. To važi ne samo za Srbe i Hrvate, nego i za Slovence.

II.

Posle ugušenja revolucionarnog pokreta 1848—1849 zavladao je u čitavoj Habzburškoj monarhiji okrutan apsolutistički režim, poznat pod imenom Bachovog apsolutizma. To je bio režim bezobzirne germanizacije i krutog centralizma.

Posle desetogodišnjeg Bachovog režima (1849—1859) apsolutistički poredak potpuno je dotrajao i bio je dovoljan prvi jači potres spolja, pa da se ceo režim sruši pod teretom opšteg unutrašnjeg nezadovoljstva potlačenih naroda. Taj potres pretstavljao je rat između Austrije, s jedne strane, i Francuske i Sardinije, s druge strane (1859). Rat se završio porazom Austrije i ubrzo zatim padom Bachovog režima. Nastao je provizorium Goluchowskog, Schmerlinga in Belcredia, doba lutanja i traženja, pregovaranja i sporazumevanja, koje je potrajalo godinama. Ali, taj provizorijum prekinuo je novi rat Austrije sa Italijom i Pruskom (1866). Rat se završio gubitkom Venecije i povlačenjem Austrije iz Nemačkog saveza. Posle poraza kod Sadove i samom bečkom dvoru bilo je jasno da su nužne hitne promene u već istrošenom organizmu Habzburške monarhije. Dok je mađjarska aristokracija i krupna buržoazija radila na tome da dotrajali bečki centralizam zameni austro-ugarski dualizam, dotle su politički pretstavnici slovenskih naroda, a naročito češki političari, insistirali na federalističkom preuređenju austrijske carevine. Mađjarski aristokrati bili su veštiji i okretiniji od čeških buržoaskih političara, tako da je došlo do dualizma, odnosno do poravnjanja između Beča i Pešte, između austriskog industriskog i mađjarskog veleposedničkog kapitala (1867). Na osnovu poravnjanja, Bukovina, Galicija, Šlezija, Češka, Moravska, Slovenija, Istra i Dalmacija potpali su pod hegemoniju Beča, a Slovačka, Erdelj i Vojvodina pod hegemoniju Pešte, dok je Hrvatska i Slavonija posebnom nagodbom takodje potčinjena Pešti (1868). Govoreći iz evropske perspektive, istaknuti engleski istoričar R. W. Seton-Watson, dugogodišnji profesor istorije podunavskih i balkanskih naroda na Londonskom univerzitetu, ovako je formulisao svoj sud o ovome državnompravnom aktu: »Oktroisanje jednog nezakonitog izbornog prava i surova izborna nasilja koja su kroz to bila omogućena, cinizam s kojim je jedan »spravljeni« sabor skoro bez debate izglasao ovakav osnovni zakon, prevara s udešenim paragrafom o pripadnosti Rijeke — sve to izazvalo je opšte nezadovoljstvo. Da nije zvanično upotrebljen pritisak, bilo bi sasvim nemoguće postići i većinu u saboru za jedno rešenje koje se smatralo izdajstvom nacionalne stvari.«¹¹

¹¹ R. W. Seton-Watson, Die südslawische Frage im Habsburger Reich, Berlin, 1913, 97.

Hrvatsko-ugarska nagodba i reakcionarni režim bana Levina Raucha u Hrvatskoj, sa nizom protivzakonitih postupaka protiv svih opozicionih elemenata u zemlji, izazvao je snažan otpor i doveo do organizovanih javnih demonstracija rodoljubive hrvatske omladine u Zagrebu protiv Raucha. Glavni organ Narodne stranke, **Pozor**, nije dalje mogao izlaziti u Zagrebu, nego se morao preseliti u Beč, gde je izlazio dok mu Rauchova vlada nije uskratila poštanski prenos i rasturanje po Hrvatskoj, o čemu je urednik **Pozora**, Josip Miškatović, obavestio pretplatnike lista saopštenjem datiranim u Beču, 13. aprila 1869. Usleg tega, Narodna stranka pokreće nov organ, **Zatočnik**, ali ni u Beču, ni u Zagrebu, nego u onom delu Siska koji se nalazio preko Kupe, na teritoriji Vojne Krajine, koja nije potpadala pod drakonski strogu cenzuru bana Raucha i gde je režim bio snošljiviji nego na teritoriji uže Hrvatske.¹²

Međutim, i pored sveg terora Rauchovog režima, opozicione snage uzimale su u narodu sve više maha i hvatale sve dublji koren u masama. Unionističkoj stranci, pod rukovodstvom bana Raucha, oko koje se okupljala uglavnom odnarodjena i mađjaronski orijentisana feudalna aristokracija i visoka birokratija, koja nije imala nikakva kontakta s narodom, suprotstavljale su se dve opozicione stranke, Narodna stranka, pod rukovodstvom djakovačkog biskupa Štrosmajera i istoričara Franje Račkoga, i Hrvatska stranka prava, pod rukovodstvom dvojice mladih advokata, političara i publicista Ante Starčevića i Eugena Kvaternika, koje su imale korena u narodu, jer su predstavljale ne samo hrvatsku buržoaziju i liberalnu građansku inteligenciju, nego i narodne mase. Dok je Unionistička stranka slepo izvršivala sva naredjenja peštanskih vlastodržaca, dotle su obe opozicione stranke, svaka na svoj način i svojom političkom taktikom, vodile odlučnu borbu i protiv Beča i protiv Pešte, braneći ugrožena narodna prava i zalažući se za što veću samostalnost Hrvatske i Slavonije prema Ugarskoj, s jedne strane, i za prisajedinjene Vojne krajine i Dalmacije Hrvatskoj, s druge strane.

Odmah posle poravnanja između Beča i Pešte počelo se osećati življe političko strujanje i među Slovencima. Isto kao kod Čeha, po ugledu na Staročešku i Mladočešku stranku, formira se i kod Slovenaca Staroslovenačka i Mladoslovenačka stranka. Prva je bila konzervativna, klerikalna i austro-filska, pod rukovodstvom Janeza Bleiweisa. Kao što je tačno konstatovao Fran Zwitter, Bleiweis je »politički vođa slovenačkih konzervativnih seljačkih posедnika pod vodstvom svećenstva, kod kojega je narodna svijest, naravno, bila vrlo obojena austrijanstvom i klerikalizmom«.¹³

Ubrzo posle poravnanja i podele interesnih sfera između Beča i Pešte, čim se na slovenačkom političkom horizontu ukazala opasnost od germanizacije, opozicija protiv Bleiweisove austro-filske politike dolazi do punoga izražaja. Već 1867 istaknuti napredni slovenački književnik Fran Levstik projektira list **Slovenski Jug** sa jednim širim i dalekosežnijim južnoslovenskim programom. Iako pesnik i sanjar, Levstik u programu lista sasvim realistički ističe nužnost što tešnjeg povezivanja i uspostavljanja ne samo

¹² Milan Marjanović, *Savremena Hrvatska*. Beograd, 1913, 123. O režimu bana Levina Raucha: Dr Stevan Jantolek, *Istorija naroda Jugoslavije*. Beograd, 1952, II, 108 do 110.

¹³ Fran Zwitter, Janez Bleiweis. *Enciklopedija Jugoslavije*, I, 626.

kulturnog jedinstva nego i čvrste političke solidarnosti Slovenaca sa Hrvatima i Srbima. Svojoj političkoj borbi Levstik daje jače socijalno obeležje i dublji revolucionarni sadržaj: »Osнова Levstikovog političkog rada je ubedjenje da je slovenačka narodna borba socijalna pobuna porobljenog naroda od strane nemačkog feudalizma i kapitalizma, kome je tudjin oduzeo najplodniju zemlju i druga prirodna dobra i ostavio ga, u koliko ga nije uzeo u svoju ličnu službu, oslabljena tela i izobličenog karaktera sa »mršavim vočićem na kamenitoj njivi«, da mu plaća porezu, služi vojsku i čeka, da ga možda zaposli u nekom preduzeću u sopstvenoj zemlji ili da ga namami u tudjinu, u svoje rudnike i fabrike«. ¹⁴ Zato je Levstik »pokušao da organizuje pomoću mladih svetovnih intelektualaca opoziciju slovenačku stranku, koja ne bi davala ni državne ni narodne mandate ni počasti, već bi nalagala vodjama i članovima samo rad i žrtve. Levstik se nije plašio ni jednog ni drugog«. ¹⁵ Osetivši se ugrožen na svojim pozicijama, stari Bleiweis nazvao je Levstika »slovenačkim Spartakom«, a Bleiweisovi prijatelji i jednomišljenici, slovenački katolički klerikalci, pogodjeni oštricom Levstikovog humora u opozicionom satiričkom listu **Pavliha** (Lakrdijaš) 1870. g., otišli su još jedan krupan korak dalje od Bleiweisa i ružno su oklevetali neustrašivog narodnog borca Levstika »da piše i izdaje novine po porudžbini za novač austrijskog predsednika vlade Beusta, odnosno njegovog naslednika Potockog«. ¹⁶ Ali Levstik se nije dao zaplašiti nikakvim klevetama, intrigama i denuncijacijama svojih političkih protivnika, nego je hrabro nastavio započetu borbu.

Godinu dana posle Levstikovog projekta **Slovenskog Juga**, slovenački publicista Anton Tomšič pokreće **Slovenski narod** (1868), organ Mladoslovenačke stranke, preko kojega otvoreno propagira ne samo političko ujedinjenje slovenačkih pokrajina s one strane Sutle, nego i njihovo što tešnje političko povezivanje sa Hrvatskom i Slavonijom. Ovu ideju pozdravio je i istaknuti hrvatski opozicioni političar i jedan od vodja Narodne stranke Mate Mrazović, koji je u sisačkom **Zatočniku** napisao niz značajnih članaka, u kojima je detaljnije razradjivao misao ujedinjenja jugoslovenskih naroda.

Mrazović se nije zaustavio samo na pisanju članaka: on je želeo i bliži kontakt, usmeni dogovor i donošenje jednog zajedničkog političkog programa sa Slovencima i Srbima. Stoga se Mrazović obratio pismima nekoliciini istaknutih slovenačkih javnih radnika, s molbom da dodju na sastanak, koji će se održati u vojničkom Sisku (onom delu Siska koji je pripadao Vojnoj granici). U svom pismu Antonu Tomšiču, uredniku **Slovenskog naroda**, Mrazović piše izmedju ostaloga:

Stvorimo jedan važan korak dalje na putu približavanja — sastanimo se, upoznajmo se, razgovorimo se. Iz razgovora može biti dogovora. Mi smo u vojnički Sisak urekli sastanak na 7 studenoga t. g. Tu će se sastati nekoliko pouzdanih rodoljuba... Ovako bi se moglo nas 20—30 iz Slovenije, Hrvatske, Slavonije i Vojničke Krajine sastati i posaditi sjeme, koje bi za 4.000.000 Jugoslovena moglo uroditi obilnim plodom. Učinite kako Vas molim, da ovaj poziv i naš sastanak smatrate kao stvar koja ima tajna ostati sve dotle, dok ne bude svršena. ¹⁷

¹⁴ Anton Slodnjak, Fran Levstik. Beograd, 1949, 13 do 14.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ivan Prijatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev. Ljubljana, 1940, V, 72.

Dobivši ovaj Mrazovićev poziv, Anton Tomšić ga je primio sa mnogo preterane skepse, o čemu rečito govori jedno njegovo nedatirano pismo Josipu Jurčiču, koje se završava vrlo pesimistički: »Kaj se bomo hudiča dogovarjali, ko smo doma brez kompasa, veše, ki slepo frfrajo okolo lučice. Z našimi ljudmi ni politikovati.«¹⁸ Pa ipak je, zajedno sa još nekoliko istaknutih slovenačkih javnih radnika, otputovao u Sisak i uzeo aktivnog učešća u tamošnjim razgovorima, koji su se sveli na zahtev da se slovenačke pokrajine spoje sa Hrvatskom, Slavonijom i Vojnom granicom.

Sastanak u Sisku održan je 7. i 8. novembra 1870. Ali, mi ne znamo tačno ko je sve prisustvovao sastanku. Ukupno je bilo 30 osoba. Izvesne su nam pojedinosti ipak poznate. Među prvima bio je pozvan Franjo Rački, predsednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, ali je istoga dana imao sednicu Akademije pa nije mogao doći; on je o sastanku obavestio Štrossmajera: »Danas je u Sisku dogovor... Dogovarat će se radi zajedničke akcije; onda će biti ovdje veći sastanak. Slovence su Prusi poplašili, te bi se rado nama prislonili. Svakako je to misao, koju nam valja podupirati.«¹⁹ Iz istog pisma se saznaje da su sastanku prisustvovali od Slovenaca: političari Radoslav Razlag, dr. Poklukar, književnik Davorin Trstenjak i publicista Anton Tomšić. Rački spominje i pretstavnika »iz Krajine«,²⁰ ali ne imenuje nikoga. Iz pisma ne vidimo ni ko je sve bio od Hrvata iz Hrvatske i Slavonije. Od Srba iz Trojedne kraljevine izgleda da nije bio niko. Od Dalmatinaca isto tako. O glavnim zaključcima sisačkog sastanka pisao je Tomšić Jurčiču ovo: »Dogovorili smo se, da se ima Slovenijo konfederirati s Trijedno Kraljevino, kateri se mora pridružiti Dalmacija, Granica, Slavonija in Reka. Z Ogersko se sklene realna unija, Slovenija je čisto avtonomna in ravnopravna.«²¹

Posle sastanka u Sisku, Mate Mrazović, kao jedan od organizatora i sazivača sastanka, izvestio je one istaknute rodoljube i javne radnike, koji su bili pozvani, ali se nisu mogli odazvati, o vođenim razgovorima i glavnim pitanjima, o kojima se diskutovalo u Sisku. Od ovih Mrazovićevih pisama sačuvano je svega tri pisma, od kojih je svakako najznačajnije ono od 11. novembra 1870, upućeno Mihlu Klaiću, jednome od vođa Narodne stranke u Dalmaciji. Žaleći što Klaić, sprečen »nemilom burom«, nije mogao doći u Sisak, Mrazović mu piše između ostaloga:

Valja Vam znati za bolje razumljenje, da je na sastanku bila zastupana vojnička krajina od Velebita do Zemuna, provincijal hrvatsko-slavonski i Slovenija. Srbi su bili pozvani putem dr. Subotića, ali niko nije došao; samo nam Subotić odpisa, da ne može doći. Ne nadajte se ipak, da ću Vam gotov program priopćiti; Srbalja nije bilo, Slovenci očitovaše da ne mogu prihvatiti nikakva programa, dok se ne dogovore sa svojim zemljaci. U ovih smo okolnostih razpravljali glavna načela, o kojih bi se potanje moglo razgovarati najprije svaki sa svojim prijatelji kod kuće, po tom pako na budućem jih sastanku konačno utvrdili kao dogovor.²²

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Korespondencija Rački-Strossmayer. Zagreb, 1928, I, 116.

²⁰ Ibid.

²¹ I. Prijatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev, V, 73.

²² Iz dopisivanja s Dr. Mihom Klaićem. Narodni list, Zadar, 1-III-1912.

U svome pismu Mrazović je formulisao »glavna načela, oko kojih su se u dvodnevnoj razpravi sabrala sva mnjenja«, u ovih 14 tačaka:

1. Opasnosti, koje su iz rješitbe njemačkoga pitanja proizaći morale za dinastiju, monarkiju i njezine kraljevine i zemlje, sada su se, poslije rata francusko-njemačkoga, pokazale u cijeloj svojoj sili, koja mora tim veće narasti, što je u naravnom razvitku nadošlo vrijeme rješanju pitanja istočnoga.

2. Takvi odnošaji nužno zatievaju tvrdnu slogu među dinastijom i narodima, da mogu za sve slučajeve i događaje osigurati monarkiju i zemlje, koje nju sačinjavaju. U to ime uložiti će Trojedna kraljevina kako u svojim, tako i u interesu svojih suplemenika u ovoj monarkiji, pa i u interesu dinastije, svu svoju snagu k zajedničkomu cilju.

3. Ali je opozicija hrvatska tvrdo o tom uvjerena, da će Trojedna kraljevina samo onda k skupnome cilju valjano moći pomoći, kad se postavi u slijedeće odnošaje:

4. Kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija s Krajinom i gradom Riekom sačinjavaju jednu cjelokupnu kraljevinu.

5. Ako ovako zahtjeva historičko pravo, to nalažu interesi dinastije i monarhije, kao što i interes Slovenskih pokrajina i načelo narodnosti, da se ovi krajevi spoje u jedno političko tijelo (Sloveniju), kojega zastupstvo ugovorit će savez sa zastupstvom kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

6. Ovako federirane Trojedna kraljevina i Slovenija ugovorit će realnu uniju sa Ugarskom.

7. Poslove koji su po nagodbi ugarsko-austrijskoj skupni među Austrijom i Ugarskom, rješavat će Trojedna kraljevina i Slovenija s Ugarskom zajedno u skupnoj delegaciji.

8. Zastupstvo Trojedne kraljevine i Slovenije na skupnom saboru ima biti kolektivno.

9. Poslovi financijski, trgovački i vojni, u koliko se tiče jedinstvenosti sistema, razpravljaju se i rješavaju među Ugarskom, Trojednom kraljevinom i Slovenijom na skupnom saboru.

10. Poslovi pravosudni, nutarnji, nastavni i bogoštovni za Trojednu kraljevinu i Sloveniju i njih obavlja izključivo sabor i vlada Trojedne kraljevine i Slovenije.

11. Vlada njihova ima biti podpuno neodvisna i ban odgovara samo kruni i njihovom saboru.

12. Eksekutiva u svih skupnih i autonomnih poslovih jest domaća.

13. Kako će se sjediniti Krajina, Dalmacija, kako će se federirati Slovenija i Trojedna kraljevina, stvar je nutarnja, koja stoji samo do njihova međusobna dogovora.

14. U sjedinjenoj ovako Trojednoj kraljevini i Sloveniji vlada podpuna ravnopravnost narodna.²³

U ovih 14 tačaka formulisao je Mrazović osnovne teze i unutrašnju strukturu Jugoslovenske federacije, naravno u okvirima Habzburške monarhije.

Štrosmajer je pokrenutu akciju shvatio vrlo ozbiljno i posvetio joj punu pažnju. U svom pismu od 15. novembra 1870 Štrosmajer piše Račkom: »Znati ćete bez dvojbe, da je bio sastanak naših ljudi u Sisku. Tu su bili i Slovenci. U bitnih nekih crtah utanačen je program. Po tomu programu imala (bi) Trojedna kraljevina ocijeliti se i sa njom Slovenija stupiti u uži savez, a obje zajedno sa Ugarskom. 1. decembra sastati će se društvo u Ljubljani. Želja se je izrazila da bi ja pri tomu sastanku bio. Ali svatko živ zna, da je to teško, pače u današnjih okolnostih upravo nemoguće ako se ne mislim

²³ Ibid.

bez ikakve koristi žrtvovati«. ²⁴ Prelazeći na kritičku analizu donesenih zaključaka, Štrosmajer ovako formuliše svoj stav: »Ja misao programa odobravam. Slovenci ne imaju drugoga načina spasiti (se), nego ako se s nami združe. Drugo je pitanje, da li nije preterano to pitanje sada istaknuti. Da li ne bi bolje bilo stegnuti se na Trojednu kraljevinu, a pitanje združenja slovenskoga pretresati više u novinah, u sastancih, pak na posljétku i na saboru kranjskom. Tako bi se stegnuli na praktično pitanje naše, koje i onako hiljadu poteškoća ima, pak se je može biti bojati da združenje Slovenije, sada potaknuto, ne bude jedna poteškoća više i da ne da neprijateljem našim povoda, da nas kao sanjare i nepraktične ljude žigošu. Proti ovomu to se navesti može da vrijeme ne čeka, i da nas događaji pretiču. Bilo tomu medjutim kako mu drago, ja sam Mati odgovorio, da samu stvar odobravam«. ²⁵

Svestan Štrosmajerove moralne podrške, Mate Mrazović je posle održanog sastanka u Sisku, planirao jednu širu konferenciju u Zagrebu sa većim brojem učesnika, medju kojima je želeo da bude ne samo Hrvata iz uže Hrvatske i Slovenaca, nego i Dalmatinaca i Srba iz Vojvodine. Ali, pošto su političke prilike u samom Zagrebu, zbog sve jačeg terora Rauchovog režima, bile vrlo nepovoljne za održavanje jedne ovakve šire konferencije, to se Mrazović verovatno u saglasnosti sa Franjom Račkim i ostalim prvacima Narodne stranke, odlučio da se konferencija održi u Ljubljani, gde su prilike u tadašnjem momentu bile ipak povoljnije nego u Zagrebu, sedištu bana Raucha. Iako je Ljubljana, kao politički i kulturni centar Slovenije, bila izložena stalnom pritisku bečke vlade, ipak je, u tadašnjim istoriskim uslovima, u Ljubljani bilo praktično više ostvarljiva zamisao o održavanju jednog ovakvog šireg skupa nego u Rauchovoj metropoli.

Velika je šteta što je sačuvan samo mali broj Mrazovićevih pisama, kojima poziva istaknute jugoslovenske rodoljube na sastanak u Ljubljani. S izborom na izvanredno veliki značaj Dalmacije i istočne obale Jadrana za buduću Jugoslovensku federaciju, Mrazović se medju prvim obratio Mihi Klaiću, vodji levoga krila Narodne stranke u Dalmaciji, s pozivom da dodje na sastanak u Ljubljani. Kao što je poznato, vodja desnoga krila bio je don Mihovil Pavlinović, koji je na prvom mestu bio katolički klerikalac, a tek u drugom redu hrvatski patriota. Mrazović nije bio klerikalac, i zato se obratio Klaiću, a ne Pavlinoviću. U svome pismu Mrazović ovako ocrtava konture Jugoslovenske federacije:

Pristupom Slovenije imati će ova skupina jugoslavenska do 4 miliona žiteljah, kulturom od Ugarske djelomice naprednijih, a u nijednom dielu nazadnijih od mađarskoga elementa. Geografski i topografski položaj čini ovu skupinu najprikladnijom za obrt i trgovinu. Materijalna, naročito vojnička snaga iste skupine čini ju prevažnim faktorom kod rješavanja orijentalnoga pitanja; jer ima dovoljnih elemenata za moralno osvojenje pograničnih srodnih plemena susjedne Turske. Pogledom na budućnost Monarkije bila bi dakle ova skupina prva i najvažnija... Budući dogovor odsjeći će definitivno pravac našega rada. S toga Vas molim da u dogovoru sa prijatelji učinite, da bude na budućem sastanku i Dalmacija zastu-

²⁴ Korespondencija Rački-Strossmayer, I, 117.

²⁵ Ibid.

pana. Budući sastanak bit će na 1 prosinca u Ljubljani. Ali molim Vas i Vaše prijatelje, da se to ročište drži tajno, da nam naši neprijatelji ne postavе nikakvih zapreka.²⁶

Vrlo je karakteristično Mrazovićevo pismo, upućeno 9 novembra 1870 Antonu Tomšiću. To je drugarska ispovest jednog hrvatskog rodoljuba iz Štrosmajerovog kruga jednom slovenačkom rodoljubu o teškom položaju Hrvatske posle Nagodbe od 1868. Mrazović ističe da nema »nikakove razlike medju sadašnjom autonomijom hrvatskom i medju prijašnjom za vrijeme Smerlingovo«. ²⁷ Osudjujući mađjarske vlastodršce koji su Hrvatima silom nametnuli Nagodbu, Mrazović piše Tomšiću:

Naprama ovomu iskustvu, što su ga Hrvati učinili u društvu sa Mađjarima, pa gledeć na upravu, sudstvo i nastavu u Slovenskoj i Cislajtani, gledeć na štamparski zakon, porotu za štamparske griehе, slobodu udruživanja, sastajanja i ostale garancije građjanske i osobne slobode, veliko je pitanje, koje se ne smije na prečac riešiti: nije li bolje po Hrvate, ako jugoslovenskomu političkomu jedinstvu za volju svoju sudbinu prislone uz sudbinu svoje braće u Dalmaciji, Vojenoj krajini i Sloveniji i da sjedinjenimi silama traže za ovu jugoslovensku skupinu onakav položaj kakvoga traži Česka za sebe.²⁸

U istom pismu Mrazović ukazuje Tomšiću na prednosti koje bi Slovenija imala prihvatanjem novog političkog programa, inaugurisanog na sastanku u Sisku: »Slovenija bi tim razbila prigovor, kao da je premalena i da neima uvjeta za autonomni položaj većega opsega, jer u jedinstvu sa Hrvatskom, Dalmacijom i Vojničkom krajinom sačinjavala bi ona skupinu od 6 miliuna dušah. Pogledom na geografički položaj, bila bi to skupina u carevini najvažnija, kad se u obzir uzme i zvanje i priprava njezinoga naroda glas svoj dići kad se bude rješavalo orientalsko pitanje«. ²⁹ Ovo povezivanje jugoslovenskog pitanja sa istočnim pitanjem ranijeg je datuma: u hrvatskoj publicistici prvi ga je postavio Franjo Rački.³⁰ Nešto ranije formulisao je svoju koncepciju organskog rešenja istočnog pitanja Mihailo Polit - Desančić.³¹ Politova koncepcija je progresivnija i revolucionarnija jer pretpostavlja rušenje Otomanske imperije i formiranje Jugoslovenske federacije i Balkanske konfederacije.³²

Inicijatori i sazivači ljubljanskog skupa s razlogom su želeli da svojoj akciji dadu šire, opštejugoslovensko značenje. Stoga je Mate Mrazović naročito insistirao na tome da ljubljanskim većanjima prisustvuju ne samo predstavnici Hrvata i Slovenaca, nego i Srba. U svome pismu od 9 novembra 1870 Mrazović piše Antonu Tomšiću u tome smislu: »U ovu slogu imaju se pozvati i Srbi, živeći u nekadašnjoj Vojvodini srbskoj, kojih je mađjarska oholost i nesnošljivost lišila svih narodnih prava. Ja sam uvjeren,

²⁶ Narodni list, Zadar, 1-III-1912.

²⁷ I. Prijatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev, V, 80.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Misli jednoga Hrvata nedržavnika o iztočnom pitanju. Pozor, Zagreb, od 29-VIII do 18-IX-1862.

³¹ Die orientalische Frage und ihre organische Lösung, von Dr M. Polit, Wien, 1862.

³² Dr Kosta Milutinović, Mihailo Polit-Desančić kao istoričar, Novi Sad, 1936, 61 do 93.

da će jednoglasne izjave učiniti seznaciju u Ugarskoj». ³³ Iz istog pisma saznajemo da je Mrazović pozvao na ljubljansku konferenciju i urednike oba srpska vojvodjanska opoziciona lista, *Zastave i Naroda*. Ali, urednik *Zastave*, Svetozar Miletić, nije se uopšte mogao odazvati, jer se baš u to vreme nalazio u Vackoj kaznionici, osuđen od peštanskog suda na godinu dana zatvora zbog oštrog napadaja na bana Raucha. ³⁴ Međutim, iako nije mogao lično prisustvovati konferenciji, Miletić se odazvao na drugi način: iz Vaca je poslao tri svoja članka u Novi Sad, gde su bez njegovog potpisa objavljeni u *Zastavi*. Miletićevo autorstvo utvrdio je Vasa Stajić. ³⁵ Iako odlučni protivnik ujedinjenja južnoslovenskih naroda u okviru Habzburške monarhije, Miletić je u principu pozdravio samu akciju zbližavanja i povezivanja Južnih Slovena radi zajedničke borbe za ugrožena narodna prava.

Kad bi o tome reč bila, da se južna slavenska plemena uopšte, pa i pleme Slovenaca, spremna na misao da južna plemena slavenska u jednom ili drugod obliku, u političku svezu stupe, a osobito da se srpsko, hrvatsko i slovensko pleme politično ujedini i združi, to ni mi ne samo da ne bi ništa protivu toga imali, nego bi i naš organ postao trubom te misli, kao što smo ne jedared naglašavali da ni Srbima ni Hrvatima nema trajne ni ugledne budućnosti, ako se ne združe; a kako bi i Slovenci, ne samo po svome geografskom položaju, nego i po broju, teško mogli posebnu državu sačinjavati, to bi zdrava politika upućivala Slovence na tešnju političnu svezu sa Hrvatima i Srbima, koji bi ih obručke u svoje bratsko kolo primili. ³⁶

Međutim, već u ovom svom prvom članku Miletić je, između redova, nagovestio smelu revolucionarnu misao da »austrijsko pitanje može biti pitanje austrijsko samo dotle, dok je o redovnim okolnostima reč, a kad vanredne okolnosti nastupe, a naročito kad istočno pitanje na red dodje, i ono će postati pitanje slavensko i napose pitanje južnoslavensko. Ova će se pitanja pak na drugom polju rešiti pre nego na saborima ma kako ustrojene današnje Austro-Ugarske». ³⁷ Nije teško odgonetnuti Miletićevo aluziju da će se ova pitanja rešiti na »drugom polju». Tadašnja naša čita-lacka publika uvek je tačno razumela ezopovski jezik i stil naših narodnih boraca.

Iniciatori ljubljanske konferencije s razlogom su sazvali sastanak baš na dan 1 decembra 1870, jer je tog dana držana godišnja skupština Matice slovenske i proslava najvećeg slovenačkog pesnika Prešerna. Odziv je bio veći nego što su i sami sazivači očekivali. Pored političkih predstavnika Slovenaca i Hrvata došli su i predstavnici Srba, naravno samo sa teritorije Habzburške monarhije. Od istaknutih Slovenaca konferenciji su prisustvovali: Janez Bleiweis, Davorin Trstenjak, Fran Levstik, Anton Tomšič, Fran Kosar, d-r Lavrič, d-r Tonkli, d-r Razlag, d-r Poklukar, d-r Ulaga, d-r Papež i drugi; od Hrvata: Mate Mrazović, Milan Makanec, Josip Miškato- -vić, Ignjat Brlić, Erazmo Barčič, Lav Vončina, Matija Brolih, d-r Hudec, Ivan Danilo, d-r Antonietti, i drugi; od Srba: Laza Kostić, Stevan Vuković, Gliša Radulović, Veljko Gruborović i drugi. Ukupno bilo je oko 100 prisutnih,

³³ I. Prijatelj, *Kultura in politična zgodovina Slovencev*, V, 81.

³⁴ Čirilica u zagrebačkom političnom »herbergu». *Zastava*, Novi Sad, 5-X-1868.

³⁵ Vasa Stajić, Svetozar Miletić. Novi Sad, 1926, 302.

³⁶ *Zastava*, 22-XI-1870.

³⁷ Ibid.

ali nam sva imena nisu poznata, jer ih tadašnje novine nisu zabeležile.³⁸ Kao po nekom prečutnom dogovoru, osim Bleiweisa, niko od glavnih političkih vođa nije bio prisutan: ni Štrosmajer, ni Rački iz Hrvatske; ni Miho-
 vil Pavlinović, ni Miho Klaić iz Dalmacije; ni narodni vodji iz Vojvodine. Kao da se namerno htelo da eksponirani politički rukovodioci ne prisustvuju ljubljanskim večanjima, verovatno zato da se bečkim i peštanskim vlastodršcima ne bi dalo povoda za nove progone i represalije. Ali, iako nisu bili prisutni politički vođi Hrvata i Srba, ipak je skup imao reprezentativan karakter, jer je među učesnicima bio i narodnih poslanika, i urednika listova, i istaknutih publicista i javnih radnika, a vojvodjanske Srbe je zastupao tadašnji predsednik Ujedinjene omladine srpske Laza Kostić, saradnik Zastave i jedan od najbližih suboraca Svetozara Miletića. Iako sami sazivači i organizatori ljubljanskih savetovanja ovaj skup formalno ne nazivaju kongresom, on je ipak stvarno imao karakter kongresa, i po značaju problematike, o kojoj je raspravljao, i po važnosti rezolucije, koju je doneo i objavio u tadašnjoj južnoslovenskoj štampi. Velika je šteta što nisu objavljeni i zapisnici o vođenim diskusijama, tako da mi danas ne znamo detaljnije mnoge važne pojedinosti o raznim stavovima i principijelnim razmimoilaženjima između pojedinih učesnika. Isto tako, nije poznato da li je rezolucija donesena jednoglasno, da li sa izvesnim izmenama i — ako ih je bilo — u čemu se one sastojale. Mi danas znamo samo tekst rezolucije, koji glasi:

U velike istoriske dogodjaje, što narodima i državama Evrope udaraju nove osnove, sastalo se nekoliko rodoljuba; hrvatskih, srpskih i slovenskih u Ljubljani dne 1 prosinca 1870 i sporazumelo u ovoj izjavi:

1. Jedinstvo Južnih Slavena, začeto u postanku naroda kroz sve svetske zgode, ostalo je neprestano živo u narodnom čustvu, a prema ostalim narodima očitovano u jedinstvu jezika.

2. Južni Slaveni, koji pod raznim imenima, Srba, Slovenaca i Hrvata, žive u Habzburškoj monarhiji, osećaju danas jednake narodne potrebe. Da tima zadovolje i tako obezbede narodni svoj opstanak, ujedinjuju sve svoje sile, moralne i materijalne, te će ih upotrebljavati za svoje jedinstvo na polju književnom, ekonomskom i političkom.

3. Ovu svoju odluku očituju državnici Habsburške monarhije i svim ostalim narodima, koji žive u istoj državi, neka znadu da će Južni Slaveni raditi svakim zakonitim načinom oko ostvarenja svoga jedinstva na svoju korist i pravicu, a nikome na štetu i nepravdu.

Vsled velikih zgodovinskih dogodkov, kateri narodom in državam Evrope postavljajo nove temelje, zbralo se je nekoliko slovenskih, hrvatskih in srbskih rodoljubov v Ljubljani dne 1. decembra 1870, ki so se sporazumeli o sledeči izreki:

1. Jedinstvo južnih Slovanov, začeto o postanku naroda, je ostalo skozi vse veke svetovnih dogodkov neprenehoma živo v narodnem čustvu in se javlja proti drugim narodom v jedinstvu jezika.

2. Južni Slovani, kateri pod različnim imenom Slovencev, Hrvatov in Srbov živé v deželah monarhije habsburške, čutijo dandanes jednake narodne potrebe. Da se tem zadovolji in tako zagotovi narodni obstoj, zjedinjavaju oni vse svoje moralne in materijalne moči ter jih hočejo upotrebovati za svoje jedinstvo na književnem, gospodarskem in političnem polju.

3. To svojo odločbo naznanijo državnikom monarhije habsburške in vsem drugim narodom, kateri živé v isti državi, da zvedó, kako hočejo južni Slovani na vsaki postavni način delati za uresničenje svojega jedinstva v navedenem smislu na svojo korist in pravico, nikomur pa na škodo in krivico.

4. Južni Slaveni u Habsburškoj monarhiji udesiće svoj rad, kako bi mogli zadovoljiti jednakim potrebama svoje braće preko granice, s kojima su jedan narod.

5. Postizanje ovoga cilja naslanja južni Slaveni poglavito na društva i skupštine, na izbore i na novine, da svaki pomaže kada i gde bude čemu zгода.

6. Za očuvanje skupne koristi svi će južni Slaveni raditi sporazumno u svakom pitanju, koje bi se ticalo ma i posebnih njihovih poslova.³⁹

4. Južni Slovani v habsburški monarhiji bodo osnovali svoje delovanje tudi na to, kako bi pomagali zadovoliti v enakih potrebah svojim bratom onstran meje, s kterimi so jedne narodnosti.

5. Doseganje svojega namena naslanjajo južni Slovani v monarhiji habsburški posebno na društva in skupščine, na zборе in časopise, da vsak pomaga, kakor, kadar in kjer bude za to prilika.

6. Za obvarovanje skupne koristi bodo vsi južni Slovani monarhije habsburške delali sporazumno v vsakem prašanji, ktero se tiče njihovih posebnih zadev.

Ova zajednička rezolucija objavljena je gotovo istovremeno ne samo u slovenačkoj i hrvatskoj nego i u srpskoj štampi. Ali, pažljivim upoređivanjem tekstova rezolucije konstatovalo se da »ima razlika između slovenačkog i srpskog teksta, i to dve vrste — u prevadjanju i namernom izostavljanju«. Tako, na primer, u petoj tački iza reči »Južni Slavenik« izostavljene su reči »u Habsburškoj monarhiji«, a u šestoj tački posle reči »Južni Slavenik« izostavljene su opet reči »Habsburške monarhije«. ⁴⁰ Komentarišući ove razlike između slovenačkog i srpskog teksta rezolucije, Nikola Radojčić tumači stvar ovako: »Izostavljanje Habsburške monarhije jasno je i karakteristično. Srbi nisu hteli ništa znati za taj stegnuti okvir, koji je razjedinjavao Jugoslovane, pa su ga izbrisali i, gde je govor o jugoslovenskim namerama, isticali vaskolike Jugoslovane kao jednu jedinu celinu. Laza Kostić je bio u odboru za sastavljanje rezolucije, koju je skicirao Danilo (urednik zadarskog Nacionala) ali nije mogao uspeti da se sastavi sasvim onako kako je on želeo. Zato je za Srbe i udešena naročita redakcija, u kojoj se omraženi habsburški okvir nije bar tamo spominjao, gde je reč o jugoslovenskim namerama«. ⁴¹

III

Ljubljanska rezolucija duboko je odjeknula širom čitavog Slovenskog Juga, a u prvom redu među Jugoslovenima u samoj Austro-Ugarskoj. U štampi u slovenačkim pokrajinama, odmah čim se pojavila, rezolucija je izazvala oštre polemike i diskusije između pojedinih političkih grupa i stranaka. Nemačkoliberalni *Laibacher Tagblatt* doneo je uvodnik Karla Dežmana (Karl Deschmann), pod natpisom *Jedan politički mehur od sapunice*, u kome se pokušao omalovažavati ceo ljubljanski sestanek i negirati

³⁸ Narod, Novi Sad, 28-XI-1870.

³⁹ Slov. tekst Slovenski narod 6. XII. 1870 (dve štamparske korekture ispravljene prema Novicama 7. XII. 1870); srpski tekst Zastava, 27-XI-1870.

⁴⁰ Dr Nikola Radojčić, Svetozar Miletić o jugoslovenskom jedinstvu 1870. Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu, 1928, I, 100.

⁴¹ Ibid.

njegov politički značaj; ali, između redova daje se naslutiti da je slovenačke »nemškutare«, kako su ih nazivali Slovenci, obuzeo strah od jugoslovenskog bauka, kojega su oni nazirali iza sastavljača ljubljanske rezolucije. U svome karakterističnom uvodniku Dežman je pisao između ostaloga:

Upadljivo je da ovaj jugoslovenski manifest ime Austrije brižljivo prećutkuje, samim tim što govori samo o Habsburškoj monarhiji, dalje da ne nagoveštava ni jednom slovom stanovište, koje bi trebali da zauzmu njegovi pristalice prema osnovnim državnim zakonima. Za Kranjca ne treba ubuduće da budu merodavni austrijski, nego samo jugoslovenski interesi, a oni sami treba da se protegnu daleko preko granica Habsburške monarhije, preko Crne Gore, Srbije, Bugarske, čak prema nagoveštajima četvrte tačke programa da dosegnu do Rusije... Izgleda čak da će na taborima rođeno dete bola Slovenija morati da se premesti u stari narnicu, da bi načinilo mesta Jugoslaviji...⁴²

Na ovaj članak reagirali su oba vodeća slovenačka politička lista: **Novice**, organ Staroslovenačke stranke, i **Slovenski narod**, organ Mladoslovenačke stranke. Sam vođa Staroslovenaca, Janez Bleiweis, odgovorio je preko **Novica** vodji kranjskih nemškutara: »Shod južnih Slovenov v Ljubljani ne daje miru nemškutarskim časnikom; najbolj neukretno in prav brez glave pa se repenči ljubljanski »Tagblatt«. Enkrat pravi, da smo popustili Slovenijo in zavrgli dosedanji program! Kdo neki vam je to opico natvezel? Brez Slovenije ni južno-slavenske zveze.«⁴³

Mladoslovenački **Slovenski narod** otišao je krupan korak dalje od Bleiweisovih **Novica**. U značajnom uvodniku, verovatno iz pera svoga glavnoga urednika Antona Tomšiča, **Slovenski narod** ovako reagira na pisanje »kolo-vodje kranjskih nemškutara« Karla Dežmana:

Od zedinjene Slovenije nikdar ne moremo odstopiti. Slovenija je ravno to, s čimer hoćemo stopiti v južno-slovansko zvezo. Brez Slovenije bi bili vsi naši južno-slovanski programi brez pomena... Svojega prejšnjega programa nismo niti zapustili niti spremenili, pač pa smo ga bitno dopolnili, če tudi ne še dovršili... Nadalje se našemu programu očita, da se čisto nič ne brigamo za druge avstrijske narode, ampak samo za se in za južne Slovence. Do zdaj smo davke plaćevali in se vojskovali le za Nemce... Naših simpatij do naših južnih bratov, naj že žive v Austriji ali v Turčiji, nam smejo najmanj očitati Nemci, ki so svoje simpatije metali po vsem svetu za vsacim Nemcem...⁴⁴

Ljubljanska rezolucija našla je živoga odjeka kod Hrvata. U svom pismu od 28 decembra 1870 Franjo Rački piše Štrossmayeru između ostaloga: »Izjava ljubljanska nalazi kod omladine mnogo odziva; čini mi se da ćemo je morati poprimiti svikoliki.«⁴⁵ Sastavljač Ljubljanske rezolucije, Ivan Danilo, urednik zadarskog **Narodnog lista** poslao je svojoj redakciji ovaj oduševljeni telegram:

Na Badnjak svećano sakupljena omladina jugoslovenska: Hrvati, Srbi, Slovenci i Bugari, da rodoljubno proslave uzajamni sastanak, izjavljuju se jednodušno za čvrsto jedinstvo južnih Slavena... Ovo nam kaže, da narodno jedinstvo u

⁴² Karl Deschmann, Eine politische Seifenblase. Laibacher Tagblatt, 7-XII-1870.

⁴³ Novice, Ljubljana, 14-XII-1870.

⁴⁴ Slovenski narod, Ljubljana, 13-XII-1870.

⁴⁵ Korespondencija Rački-Strossmayer, I, 125.

Ljubljani proglašeno, pokle ga omladina zagrlila, već ne propada. Neka je to do sada što latinci vele »ideja«, neka se goropadno obaraju narodni dušmani na tu »ideju« — omladina je nju posvojila, omladina će ju i ostvariti. Glas naše omladine javlja: jedinstvo je narodno gotovo.⁴⁶

Mate Mrazović posvetio je postavljenoj problematici naročitu pažnju, i sa razumljivim zadovoljstvom što je ljubljanski skup doneo takvu rezoluciju, o kojoj je pisala ne samo jugoslovenska nego i deo velike evropske štampe, objavio je u *Zatočniku* uvodni članak, u kome je rekao i ove značajne misli:

Gospodstvo Nemaca i Madjara nad Slovenima ne leži u apsolutnoj nuždi ni Slovenaca, ni Hrvata, danas pak navlastito počima gubiti davnu svoju čarobnost, opravdanje, pače i mogućnost... Južni Sloveni, kojim je preči vlastiti nego ma čiji drugi interes, treba da na druge misli svedu i Nemce, i Madjare i dinastiju. Trudno je to, ali se može. Njihovi sabori u Hrvatskoj, Dalmaciji i Kranjskoj neka osiguraju postojanu većinu, Slovenci pak koji žive na Štajeru, Istri i Gorici, neka biraju uvek takve zastupnike, koji će svaki put samo na ljubljanski sabor ići, na drugi ni pod živu glavu. Osigurana većina zagrebačkoga, zadarskoga i ljubljanskoga sabora odbijati će svaku nagodbu osim na temelju njihovoga ujedinjenja. Ovakva ustavna borba poduprta opozicijom češkom, koja samo zato nema uspeha jer je izolirana u svojoj odlučnosti, i opozicijom galičkom, mogla bi se nadviđati samo oružjem u ruci, a toga neće se usuditi podići ni Nemci, ni Madjari, niti bi dopustila dići ga dinastija. Ali tomu je naravno najprije potrebita ideja, koja je i zbilja sijнула iz ljubljanskog sastanka, a zatim da se ideja pretoči u krv i sok celoga naroda, o čem valja da odsele svaki rodoljub neumorno i s celim požrtvovanjem deluje.⁴⁷

Na srpskoj strani ljubljanska rezolucija primljena je trojako: u opozicionim krugovima i uopšte kod mladjih, borbenijih, naprednijih elemenata sa krajnjim nepoverenjem i velikim rezervama; u centru sa izvesnom skepsom i sumnjom; na desnici sa odobravanjem. U tom smislu naročito je simpatično i karakteristično pisanje srpske vojvodjanske štampe. U svom značajnom članku *Jedinstvo Južnih Slovena*, napisanom u Vackoj kaznioni, Svetozar Miletić je postavio celu diskusiju na ovu osnovu:

... Toliko je izvesno, prvo, da će načelo i slobode i narodnosti pobeđu održati; drugo, da ni pod jednim od tih načela današnjoj Turskoj i Austro-Ugarskoj opstanka i života nema. Zalagati dakle snagu svoju i naroda za nešto, što budućnosti nema, značilo bi izložiti narod opasnosti da se bori protivu duha vremena, a ujedno i protiv svoje koristi... Nama dakle ne preostaje ništa drugo, no deliti našu politiku na dvoje: na redovnu politiku sadašnjosti, i vanrednu, politiku budućnosti, politiku koja, po »Zatočnikovom« izveštaju o ljubljanskom zboru, zavisi od »zgode vremena i razvitka događaja«. Na prvoj politično radimo, za drugu narod duhovno i moralno pripremamo.⁴⁸

Na ovaj Miletićev članak reagirao je Mate Mrazović polemičkim člankom *Rasprava o ljubljanskoj izjavi* u kome pokušava da postavi dalju diskusiju na ovu osnovu: »Čemu se ne bi bili nadali, dogodilo se: »Zastava« piše protiv ljubljanskog programa, Subotićev »Narod« ne govori o njemu ni reči, t. j. ne odobrava ga, a kako nam se javlja iz Graca i Beča srpska

⁴⁶ Narodni list, Zadar, 28-XII-1870.

⁴⁷ Zatočnik, Sisak, br. 291, 1870.

⁴⁸ Zastava, 4-XII-1870.

mladež na onim sveučilištima strani se od mladeži hrvatske i slovenske, koja je ljubljansku izjavu iskrenom radošću prihvatila». ⁴⁹

Ovaj Mrazovićev članak potstakao je Svetozara Miletića da se još jednom vrati na ovu problematiku i da izvesne svoje misli detaljnije razradi i konkretnije formuliše. U svom završnom članku **Još jedanput o jedinstvu Južnih Slavena**, Miletić je rekao između ostalog:

Mi se zaista ne bi bili nadali da će »Zatočnik« naše članke o toj stvari skoro onako isto shvatiti kao što je to ljubljanski dopisnik »Nove slobodne preše« učinio, kao da bi mi uopšte i načelno bili protivu »Ljubljanske izjave«... Mi smo između raznih kombinacija toga ostvarenja jednu, i to, kako nam se činilo, od neke strane zamišljenu kombinaciju u pretres uzeli i razlagali, da se u ovoj jedinstvo u Habzburškoj monarhiji teško ostvariti može, ma da bi po našem mišljenju ova kombinacija, i kad bi za rukom ispala, za pravo jedinstvo Južnih Slavena pre štetna nego spasonosna bila ili biti mogla... Mi smo dakle iz sve duše protivni pravcu »političkog jedinstva« Južnih Slavena pod Habzburškom monarhijom još — sub umbra alarum. »Zatočnik« veli da »Zastava« priznaje, da mi ne možemo oboriti Monarhiju — no zato ne mora stojati i ne stoji, da je niko obarati neće, ako i ne baš nama za volju, nego za svoj račun, ali koji i nama u prilog može doći; a još manje sleduje, da smo mi pozvani da budemo »štule kljakave Austrije«. ⁵⁰

Uporedo i istovremeno sa polemikom između novosadske **Zastave** i sisačkog **Zatočnika** odvijala se i živa prepiska između pojedinih jugoslovenskih političara i javnih radnika u vezi sa problematikom koju je pred tadašnje jugoslovensko javno mnjenje postavila ljubljanska rezolucija. Kroz tu prepisku vodila se oštra borba mišljenja, daleko iza očiju javnosti, ali vrlo interesantna i karakteristična za bliže poznavanje i dublje razumevanje krupnih načelnih razmimoilaženja i ideoloških sukoba između dva politička tabora. Iako su oba tabora stojala na pozicijama građanske demokratije — Mrazović na desnom krilu, a Miletić na levom — ipak su razlike između njihovih stavova bile suštinski mnogo dublje, nego što je to na prvi pogled možda izgledalo. Za jasnije sagledavanje ovih ideoloških kontrasta naročito je karakteristično Mrazovićevo pismo od 19. decembra 1870. upućeno Antonu Tomšiću. U ovom pismu formulisao je Mrazović svoj stav mnogo realnije i daleko konkretnije nego u svojim člancima, objavljenim u **Zatočniku**. Neke misli, koje je u člancima samo izdaleka nagovestio, ovde je detaljnije razradio i tačnije precizirao. Suprotstavljajući svoje teze Miletićevim tezama, Mrazović pokušava da ovim argumentima ubedi Tomšića u pravilnost svojih shvatanja:

U broju 142 »Zastave« naći ćete opet razlaganje o ljubljanskoj izjavi; ono se ravna po jednoj glavnoj misli: da Austrije više ne ima, ili da će ju u bližnjoj budućnosti nestati. Tko polazi s ove misli, on dakako mora ljubljanskoj izjavi u grieh upisati, kad govori o Habzburškoj monarhiji. Nu vi ste dobro opazili, da ćemo mi još dulje bivati u Habzburškoj monarhiji, nego Miletić misli. Na kad bi Habzburške monarhije nestalo u istini, kako je (ove države) nestalo u nazorih Miletićevih, svakako bi njegova misao bila čudna, kad on pretpostavlja da će Rusija moći putem diplomatskim Slovence zakloniti, ako se oni ne očituju kao diel većega jedinstva, i ako ih ostali dielovi ne uzmu u obranu kao krv svoje krvi

⁴⁹ Zatočnik, br. 289, 1870.

⁵⁰ Zastava, 20-XII-1870.

i put od svoje puti. Ovo je upravo korist ljubljanske izjave, da se znade do kuda dosižu granice jugoslovenstva. Bez toga i po historičkih uspomelah mogli bi Nemci pred Europom branitbu Hrvatah i Srbah, u koliko bi se protezala na Slovenske krajeve, a i podporu diplomatsku Rusije predstaviti kao neopravdano osvajanje. Još bi se manje mogla Rusija u slučaju sukoba sa Germanijom zauzeti za Sloveniju, kad ne bi ona (Slovenija) pokazala svijesti slavenske, kad ju jugoslovenstvo ne bi priznavalo već sada svojim udom.⁵¹

U istom pismu Mrazović savetuje Tomšiču da bude obazriv taktičar, ako bude vodio polemiku sa Miletićem: »Molim Vas, ako budete polemizirali sa »Zastavom«, da odaberete takav način, da fanatična srpska omladina ne nadje povoda biti uvriedjenom u glavi nepogrešivoga pape Miletića.«⁵²

Mrazović, u istom pismu, priznaje da je srpska studentska omladina, koja se školuje na univerzitetima u Beču i Gracu, na Miletićevoj strani:

Ja radim u tom, da se sva jugoslovenska mladež u Gradcu i Beču izjavi za ljubljansku izjavu; do sad nije uspelo to, jer je srpska mladež bila neodlučna. Razlozi proti Miletiću treba da je upute. Što Miletić svjetuje da se najpre Srbi i Hrvati u Trojednoj kraljevini nastoje politički ujediniti, a Slovenci tako u kolu u kom su, to nastojanje nije isključeno izjavom ljubljanskom, niti ona toga priče. U obće je Miletićev članak nepromišljen, nelogičan, nedosledan. Nu to se ne smije kazati, ali se može dokazati.⁵³

Nije poznato kako je Tomšič odgovorio na ovo Mrazovićevo pismo, ali je činjenica da se on sam uopšte nije upustio u polemiku sa Miletićem. Tomšič je u **Slovenskom narodu** doneo samo jedan dopis iz redova slovenačke studentske omladine, u kome se dopisnik osvrnuo i na pisanje **Zastave** ali u blagom i pomirljivom tonu, očevidno štedeći Miletićevu osjetljivost.⁵⁴

Ljubljanskom sastanku posvetio je punu pažnju i drugi tadašnji novosadski opozicioni list, **Narod**, koji je izdavao i uređivao Jovan Subotić, tadašnji pretседnik Matice srpske i prvak desnoga krila Srpske narodne slobodoumne stranke u Vojvodini. Odmah posle ljubljanskog sastanka i objavljivanja rezolucije doneo je **Narod** značajan uvodnik jednoga od istaknutih političkih predstavnika vojvodjanskih Srba, Mihaila Polita-Desančića, pod karakterističnim naslovom: **Obmane Slavena u Austriji**. Ovaj uvodnik je od naročitog značaja jer je daleko smeliji i borbeniji od Miletićevih članaka, objavljenih u **Zastavi**, i ide, po svojim osnovnim postavkama, i po oštrini i jasnoći pri izlaganju i postavljanju svojih teza, još krupan korak dalje od Miletića. Braneći vojvodjanske Srbe od neosnovanih prebacivanja da su, tobože, protivnici ujedinjenja jugoslovenskih naroda uopšte, Polit-Desančić postavlja diskusiju na ovu osnovu:

Nama se Srbima često učinio isti prigovor kao i Poljacima t. j. da ne marimo za zajednicu slavensku, već da smo isključivo Srbi, i da svuda teramo neki »Serbizam«. Ako se ovaj prigovor odnosi na ideju »ilirizma« kao izraz ujedinjenja jugoslovenskoga po zaštitom Austrije, to mi Srbi ovde ako bi i mogli žrtvovati našu budućnost za ljubav Austrije, ne možemo žrtvovati budućnost čitavog našeg

⁵¹ I. Prijatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev, V, 100.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Slovenski narod, 24-XII-1870.

naroda izvan Austrije, pa zato i ne možemo želeti da čitav srpski narod pod Austriju dodje. U tom smislu dakle mi jesmo isključivo Srbi, ali zato držimo da ne radimo protiv već za ujedinjenje jugoslovensko.⁵⁵

U daljim svojim izlaganjima Polit-Desančić je ubedljivo obrazložio osnovnu tezu političke linije Srpske narodne slobodoumne stranke u Vojvodini po ovom zamašnom nacionalno-političkom pitanju i, prevazilazeći Miletićevu argumentaciju, iznesenu u već citiranim člancima u *Zastavi*, došao je do ovih važnih zaključaka:

O tom da Srbi, Hrvati i Slovenci moraju jednu budućnost imati — o tom mi ne sumnjamo i u tom obziru mi podpuno prihvaćamo ideju ujedinjenja Jugoslovenskog. Samo što mi držimo, da ta naša skupna budućnost mora preživjeti Austriju, te da svaki pokušaj ujedinjenja jugoslavenskog pod zaštitom Austrije odstranjuje pravo ujedinjenje jugoslovensko. Da Zagreb i Ljubljana leže izvan Austrije, pa da se onda otuda pokreće ujedinjenje jugoslovensko, to mi Srbi ne bi ništa imali protiv toga: pokrenulo se to ujedinjenje jugoslovensko iz Zagreba i Ljubljane, ili iz Beograda i Cetinja... Okanimo se jednom te stare obmane da su slavenski i austrijski interesi identični, te da Austrija treba da postane slavenskom državom... U tom obziru valja da su Slaveni na čisto, a čini nam se da se pojmovi o tom i u samoj Češkoj rasbistrili... Toliko bi trebalo da je bez svakog komentara jasno i Slovencima i Hrvatima: da ujedinjenje jugoslovensko u obsegu Austrije mesta imati ne može.⁵⁶

Miletićevi članci u *Zastavi* i Politov članak u *Narodu* potstakli su Lazu Kostića, kao pretstavnika vojvodjanskih Srba na ljubljanskoj konferenciji i kao jednoga od potpisnika ljubljanske rezolucije, da se osvrne na pisanje srpske, hrvatske i slovenačke štampe o konferenciji, da reagira na izvesna tumačenja, koja su mu se činila proizvoljna ili nepravilna, i da detaljnije objasni i preciznije rastumači nekoje stavove, koje u ljubljanskoj rezoluciji i po njegovom shvatanju nisu bile ni dovoljno konkretno formulisane, ni dovoljno jasno postavljene. Polemišući sa Miletićevim člancima u *Zastavi*, sa Mrazovićevim člancima u *Zatočniku*, sa Politovim člankom u *Narodu* i sa nekim anonimnim interpretatorima ljubljanske rezolucije u *Slovenskim novinama*, čije šifre nismo uspjeli da dešifriramo, Laza Kostić indirektno pokušava da brani i samu ljubljansku konferenciju i unutrašnji smisao i političku celishodnost donesene rezolucije kao takve:

Vrativši se tek ovih dana s puta na ljubljanski sastanak doma, dobijem priliku obazreti se po narodnom novinarstvu, što mi se na putu nije dalo. Još u polasku na sastanak znao sam dobro kakav će položaj zauzeti srpsko slobodoumno novinarstvo prema ljubljanskom sastanku, ako se na njemu bude primio onaj program, kojim je sazvat. U to se doba napisao članak u 137 broju ovoga lista, što beše u neku ruku prenatragljeno, jer beše napisan s obzirom na taj program i u misli da će ga sastanak usvojiti. Međutim, taj se program nije primio i po tome otpada po sebi bojazan »Zastavinog« članka »Slovenija«. To se u drugom članku »Jedinstvo Južnih Slavena« u br. 142 priznaje, što se navode neke sumnje o »kombinacijama«, u kojima bi se ljubljanske odluke imale ostvariti. Pošto se ljubljanske odluke ne prostiru na to polje, nećemo ovde o tome razgovarati, iako su ta razmatranja dala povoda »Slovenskim novinama« i zatočnikovom »M«-u, nekom u svojoj žestini dosta izlišnom ostrpkivanju. No ne možemo mukom preći članak M. Polita u

⁵⁵ Narod, Novi Sad, 3-XII-1870.

⁵⁶ Ibid.

»Narodu«: »Slavenske obmane«, koji je od prilike u istom pravcu napisan, u kom i zastavina »Slovenija«, a ne može se pravdati da je pre naglio, jer su mu ljubljanske odluke već bile poznate, a i žešći je u svojoj odluci od »Zastavinog« prvog članka.⁵⁷

Izgleda da je Laza Kostić bio lično pogodjen i neposredno tangiran Politovim člankom u *Narodu* i zato je na njegove argumente reagirao mnogo oštrije nego na Miletićeve i Mrazovićeve. Laza Kostić pokušava da pobija Politovu tezu ovim rečima:

Po »Narodu« izgleda kao da su se rodoljubi zato sastali u Ljubljani da održe Habzburšku monarhiju! — To se zove čitati na crne naočare i a pošto se sve umovanje tog članka osniva na toj neistinitoj umisli, po tome se može i suditi da li je bilo potrebno ili zalično napisati ga. Što se u odlukama spominja Habzburška monarhija, to je slučajno: u Ljubljani niti nas je bilo, niti nas je po današnjim okolnostima moglo biti drugih Južnih Slavena, osim onih, što žive u zemljama t. zv. Habzburške monarhije; a rasprostrirati svoje odluke u tačkama i na one koji nisu u zboru, zvalo bi se namećati im se.⁵⁸

Na kraju svoga članka Laza Kostić pokušava da rezimira i konkretno formuliše rezultate ljubljanske konferencije i dolazi do ovih zaključaka:

Dobit je iz ljubljanskog sastanka po jedinstvo celokupnog južnog slavenstva ova: što se nije primio ni program dualistični, ni federalistični. To je istina samo negativna dobit; ali prvo često biva u politici da se negativna dobit časom pretvori u pozitivnu, a drugo, kad se pomisli da su uz dualistički program bili sazivači, a uz federalistični domaćini sastanka, onda je dobit veća nego što se mogla očekivati. No pošto sam ja bio u prvom sastanku jedan od predlagača opšteg načela izjave, usled čega su posle odluke u tačke podeljene, ne može mi se na ino a da ovde ne izjavim, da predlagačima ljubljanskih odluka, ukoliko je meni poznato, nije ni na kraj pameti bila nenađvladiva žilavost Habzburške monarhije, kao što misli zatočnikov M.⁵⁹

U ovom i ovakvom postavljanju stvari potkrpala se Lazi Kostiću jedna konstatacija, koju treba ispraviti. Tačno je njegovo tvrdjenje da su »domaćini sastanka« (Slovenci) bili pristalice federalističkog programa, ali ne stoji da su sazivači konferencije pristajali »uz dualistički program«. Kao što je poznato, u Hrvatskoj su samo Rauchovi madjaroni, članovi i pristalice Unionističke stranke, stajali »uz dualistični program« — dok su i narodnjaci i pravaši bili protiv dualizma.

Postavlja se pitanje: kako je moguće da se Lazi Kostiću, koji je aktivno učestvovao u radu ljubljanske konferencije i koji je bio jedan od članova odbora za sastavljanje rezolucije, potkrpalo jedno ovakvo tvrdjenje? Na ovo pitanje nije lako odgovoriti, jer je držanje pojedinih sazivača konferencije puno unutrašnjih protivrečnosti. Naročito je teško objasniti i pravilno oceniti politički stav samoga Mate Mrazovića. S jedne strane, u svom pismu od 9 novembra 1870, upućenom Antonu Tomšiću, Mrazović oštro napada Madjare: »Izkustvo dakle dokaza Hrvatima, da kruna Stjepanova nije više obrana ustava i političkih pravah, građanske i osobne slobode. Nu izkustvo je dokazalo i to, da Madjari žele centralizam u Pešti zamenuti s centraliz-

⁵⁷ D-r L. Kostić, Još jedna reč o ljubljanskom sastanku. *Zastava*, 20-XII-1870.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid.

mom u Beču.⁶⁰ S druge strane, u svom pismu od 19 decembra 1870, opet Tomšiču, Mrazović isto tako oštro napada i Austriju: »Po gotovu je luda misao, iz ljubljanske izjave izvoditi, da je ona imala ili da ima namjeru graditi Austriju. »Jugoslaveni Habzburške monarkije« odnosi se na sadašnjost, pokazuje političku pripadnost velikoga diela jugoslovenstva, naročito onoga koji bijaše zastupan u Ljubljani. Nu otuda izvoditi, da smo se privezali i za buduće Austriji, ili dapače, da smo nakanili Austriji privezati i braću si iz današnje Turske, to je neopravdano.«⁶¹

Postoji jedan istoriski izvor, koji podiže krajičak zavese sa zakulisnih sukoba i razmimoilaženja medju samim učesnicima ljubljanske konferencije, ali tome izvoru treba pristupiti sa svima potrebnim rezervama i ograda, jer potiče iz pera jednoga hrvatskog političara, koji je 1873 napustio Narodnu stranku zbog neslaganja sa revizijom Nagodbe. To je brošura Milana Mikaneca **Moja izповјед narodu**. U njoj Mikanec, izmedju ostaloga, iznosi ove pojedinosti o sisačkom sastanku:

»Autoriteti«⁶² naumili su na tom sastanku uz mnogobrojnu asistenciju hrvatskih i slovenskih pouzdanika inaugurirati »Stranački prevrat« pod sladkim nazivom »oportuniteta«, a da narod zaboravi na »načelnu borbu« imali su Slovenci pripomoći izjavom, da žele savez s Hrvatskom pod krunom sv. Stjepana... Slovenci, kojim se tada hrvatsko-ugarska nagodba činjaše naprama njihovu položaju pravim blaženstvom, izjaviše se, osim pokojnoga Tomšića, po volji »autoritetom«, koji su dobro znali da je takovo sjedinjenje, dok potraje dualistički ustav, apsolutno nemoguće, te da ovo nije van igra vlastitim, a ujedno i slovenskim narodom...⁶³

Prelazeći na ljubljansku konferenciju, Mikanec iznosi ove nepoznate detalje i zakulisne intrige, koje takodje treba tretirati sa svom potrebnom obazrivošću:

⁶⁰ I. Prijatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev, V, 80.

⁶¹ Ibid. 100.

⁶² Mrazović, Miškatović, Vončina.

⁶³ Dr Milan Mikanec, *Moja izповјед narodu*. Kraljevica, 1876, 12 do 14. Lik ovoga istaknutog narodnog borca bio je zasenčen optužbama i sumnjičenjima njegovih bezobzirnih političkih protivnika sve do pojave studije dr. Vase Bagdanova: *O Milanu Makancu* (Pečat, Zagreb, 1939, br. 5—6). Na osnovu svojih arhivskih istraživanja i istoriskih ispitivanja Bogdanov je rehabilitovao njegov moralni i politički lik. Milan Mikanec (1843—1883) bio je isključen iz VIII razreda gimnazije zbog svoje borbe protiv Bachovog apsolutističkog režima u Hrvatskoj. Kao profesor Pravne akademije u Zagrebu Mikanec je 1870 bio otpušten kao istaknut opozicionar protiv režima Levina Raucha. Kao narodni poslanik Hrvatske narodne stranke u Hrvatskom saboru 60-ih i 70-ih godina, Mikanec je bio jedan od vodja opozicije u borbi protiv režima bana Raucha i njegovih naslednika. Kada je Narodna stranka 1872 napustila svoj program i primila nešto revidiranu nagodbu od 1868, Mikanec se razišao sa svojim drugovima, istupio iz stranke i poveo borbu protiv njenih vodja. Prema rečima Vase Bogdanova: »Borbi za slobodu, za samostalnost i nezavisnost Hrvatske Mikanec je do kraja nesebično žrtvovao i svoje lične interese, i porodicu, i egzistenciju, i zdravlje, — i ulažući tako u tu borbu bez prestanka i bez rezerve sve što je imao, bio je od neprijatelja narodne stvari definitivno satrt i uništen u 34 godini svoga života«. Prema ukupnoj oceni njegovog istoriskog značaja, Milan Mikanec je bio »uz Starčevića i Kvaternika najznatniji i najvredniji hrvatski opozicionar prošloga stoljeća.« (V. Bogdanov, *O Milanu Makancu*, Živa prošlost, 1957, 185.)

»Autoriteti« htjeli su na ljubljanskom sastanku polučiti, što jim na sisaškom sastanku nije za rukom pošlo bilo, nu oni su na ljubljanskom sastanku doživili baš podpunu katastrofu. Čim smo prispjeli na ljubljanski kolodvor, očitova mi g. dr. Razlag da on na sisačke dogovore ne pristaje, te da su se i ostali slovenski rodoljubi proti istim izjavili... U skupštini izabran bi odbor, da sastavi politički program u glavnih točkah... Tomu odboru bio je g. Mrazović predsjednikom, a g. Danilo izvijestiteljem. G. Mrazović, kao vješt diplomat, pozove g. dr. Tonklija, da se izjavi o političkim odnošajih, te da stavi shodan predlog... G. dr. Tonkli slikao je »in pleno« naše i slovenske odnose najcrnijim bojama, te je... svjetovao na opreznost. Usled toga misljavaše g. Mrazović, »das ist mein Mann«, taj je personificirani oportunitet. No ljuto se prevari. G. dr. Tonkli, po g. Mrazoviću izazvan, oduševljenim govorom je dokazivao, kako naš i slovenski narod pod dualističkim sustavom pate, te kako se nije moguće nadati promjeni na bolje, a najmanje hrvatsko-slovenskomu sjedinjenju pod tim sustavom; »Naša politika«, završi, »mora s toga nastojati o promjeni sustava samoga, oko federativnog ustrojstva države, jer će nam samo pod takovim sustavom omogućeno biti sjedinjenje«. G. Mrazović... je kao predsjednik odmah iza njega nastojao utisak njegova govora oslabiti mudrim razlaganjem ob oportunitetu i o praktičnoj politici. Dr. Razlag, Danilo, dr. Kostić i ja pristadosmo uz mnijenje g. dr. Tonklija, te je g. Danilo u istoj sjednici sastavio poznatu ljubljansku izjavu...⁶⁴

U istoj brošuri Makanec spominje da je Josipu Miškatoviću, uredniku *Zatočnika*, povereno da izradi memorandum za cara u smislu realizacije ljubljanske rezolucije, ali da do memoranduma uopšte nije došlo: »Miškatović nije povjereni mu memorandum nikada dovršio, ali su s toga skoro za tim autoriteti iste stranke potpisali i grofu Lonyaju predali memorandum posve drugoga sadržaja... Istina je dakle, da su ova gospoda u Ljubljani doživjela podpunu katastrofu... Meni je sada tađanja njihova nakana posve jasna, »autoriteti htjedoše samo grofu Andrassyu dokazati da njihova »Svevlast« ne postoji samo u hrvatskom, već i u slovenskom narodu, htjedoše samo dokazati da š njimi grof Andrassy paktirati mora. Sjedinjenje Hrvata i Slovenaca bila jim je deveta briga...«⁶⁵

Ova tvrdjenja Milana Makaneca izazvala su u krugovima Mladoslavencina težak utisak i oštre komentare. Tako, na primer, Josip Jurčič pisao je: »Žalostno, će je kolovodjem hrvatskim, sjedinjenje Hrvata i Slovenaca deveta briga, kakor Makanec trdi o njih.«⁶⁶

Iako se ovim kazivanjima i tvrdjenjima Milana Makaneca mora pristupiti vrlo kritički i sa svima potrebnim rezervama, ipak ona nisu sasvim za odbacivanje. Ako se baci jedan retrospektivan pogled na celokupan politički rad Mate Mrazovića, opaziće se sasvim jasno dve faze u njegovom razvoju i izgradjivanju. U prvoj fazi (1848 do 1873) Mrazović je izrazit narodnjak i opozicionar, odlučan protivnik apsolutističkog režima generala Coroninija i nagodbenog bana Levina Raucha. Svojom oštrom i beskompromisnom borbom Mrazović je nesumnjivo doprineo prvo padu Coroninija, a zatim padu Levina Raucha. Mrazovićevo zalaganje za zbliženje jugoslovenskih naroda u Habzburškoj monarhiji za vreme sisačkog sastanka i ljubljanske konferencije 1870 imalo je i svojih negativnih primesa, ali se ipak ne bi mogao prihvatiti skroz nepovoljan sud Milana Makaneca da je

⁶⁴ Ibid. 14—15.

⁶⁵ Ibid. 15—16.

⁶⁶ Slovenski narod, 12-II-1876.

cela ova akcija bila samo jedan taktički manevar u političkoj strategiji između Mrazovića i Miškatovića, s jedne strane, i između grofa Andrassyja i grofa Lonyaya s druge strane. Ma što tvrdio Makanec, donošenje ljubljanske rezolucije bio je politički događaj od istoriskog značaja. Ali, u drugoj fazi svoga političkog rada (1873 do 1896), Mrazović skreće sa linije narodne borbe: on učestvuje 1873 kao član regnikolarne deputacije kod revizije Nagodbe, koja je sa izvesnim izmenama i dalje ostala na snazi i doprinela održavanju austro-ugarskog dualizma i hegemonije Beča i Pešte sve do propasti Habzburške monarhije.

Objektivnost zahteva da se pravi razlika između političkih stavova Mrazovića i Miškatovića. Dok je Mrazović 1881 osnovao Nezavisnu narodnu stranku, koja se ipak razlikovala od stare Narodne stranke i njene oportunističke politike posle revizije Nagodbe, dotle je Miškatović napustio svoje ranije drugove i prešao u Unionističku (mađjaronsku) stranku, postao jedan od nosilaca njene nenarodne politike, bio član raznih odbora u Hrvatskom saboru i, čak, izvestilac u regnikolarnim deputacijama, koje su pregovarale sa peštanskim vlastodržcima i pronalazile razne zakonske forme za legalizaciju Nagodbe i održavanje dualističkog poretka. Prema tome, ono što je Milan Makanec rekao nepovoljno za »autoritete«, koji su sazivali konferencije u Sisku i Ljubljani, može se primeniti samo jednim manjim delom na Mrazovića, ali u punoj meri na Miškatovića, kome je ujedinjenje Hrvata i Slovenaca zaista bila samo »deveta briga«. Miškatović je bio i ostao tipičan predstavnik reakcionarne hrvatske buržoazije, koja je na račun narodnih interesa paktirala sa mađjarskom aristokracijom.

IV

Na srpskoj strani bilo je takodje krupnih načelnih neslaganja u ocenama istoriskog značaja ljubljanskog jugoslovenskog programa 1870. Bilo je dijametralnih suprotnosti u interpretacijama osnovnih koncepcija ljubljanske rezolucije u redovima jugoslovenski i demokratski orijentisanih srpskih političkih krugova, s jedne strane, i hegemonističkih, nacionalističkih i šovinističkih velikosrpskih grupa, s druge strane. Mi ćemo se ovde, ilustracije radi, osvrnuti samo na nekoje naročito karakteristične stavove, da bismo ih suprotstavili jedne drugima i da bismo ukazali na teške unutrašnje protivrečnosti u okvirima tadašnjeg srpskog građanskog društva.

U diskusijama i polemikama o ljubljanskoj rezoluciji uzeo je vidnoga učešća i Jovan Subotić, dugogodišnji narodni poslanik u Hrvatskom saboru (biran u Rumi, Osijeku i Iloku), jedno vreme potpredsednik Sabora, septemvir u Zagrebu, intendant Narodnog kazališta i jedan od prvih članova Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Istinski jugoslovenski orijentisan, Subotić je želeo da otupi izvesne oštrice u polemikama između tadašnje hrvatske i srpske štampe po ovom pitanju, pa je pokušao da ukaže na ono što je u ljubljanskoj rezoluciji bilo pozitivno: osnovna težnja ka zbliženju južnoslovenskih naroda. U svom članku *Ujedinjenje Južnih Slavena*, Subotić je došao do ovih zaključaka:

I u ovom liku držimo da niko od nas proti Ljubljanskoj izjavi ništa imati neće i imati ne može: što više, da će svaki rado pružiti ruku na posao, koji je upravljen na snaženje jugoslovenskog elementa u danom državnom stroju, i na pripravljanje stanja, koje po mnjenju jednih odgovara sadašnjim neuklonljivim okolnostima, ali ne smeta potrebi vremena, koje će po mnjenju drugih srcu gotovu žetvu da ponese. Za emancipaciju jugoslovenskog elementa u Austro-Ugarskoj biće svaki prijatelj toga naroda i prijatelj čovečanstva; za izjednačenje položaja naroda jugoslovenskog sa položajem naroda nemačkog i mađarskog u Austro-Ugarskoj mora se svaki Slaven, a ponaosob svaki Jugoslaven, na temelju prirodne dužnosti izjaviti; a protiv udruženja čestica jedne i iste narodnosti možemo biti najmanje mi Srbi, koji tom načelom jedino možemo i oživiti i živiti.⁶⁷

Dok su Svetozar Miletić i Polit-Desančić zauzeli strogo kritički stav prema Ljubljanskoj rezoluciji uopšte, a prema proaustrijskim tendencijama u njoj naročito; dok je Laza Kostić pokušavao da brani osnovne smernice i južnoslovenske komponente u samoj rezoluciji; dok je Jovan Subotić nastojao da ukaže na ono što je u celoj akciji bilo pozitivno — dotle je novosadski **Srpski narod**, organ vojvodjanskih konzervativaca, prihvatio rezoluciju u celini, razradjujući pojedine postavke u nizu članaka. Smatrajući rezoluciju »kao svečano proglašenje bratstva i jedinstva jugoslovenskoga« **Srpski narod**, u nepotpisanom članku **Jedinstvo Južnih Slavena** piše između ostaloga: »Ovaj proglas primamo mi s iskrenom radosti, tim većom što se njime izbegla opasnost da jedna sveta ideja bude sredstvom za sebičnosti jedne ili druge stranke... Ljubljanska izjava znači saznanje o pravom zadatku Južnih Slavena, koji se ne sme kaljati tudjinskim mahinacijama. Misao izrečena u toj izjavi, rastiće i u prvoj pospešnoj prilici doneće ploda, željena od svakoga koji ljubi sebe i brata svoga.«⁶⁸ Polemišući sa već napred citiranim stavovima, objavljenim u **Zastavi** i **Narodu**, člankopisac **Srpskog naroda**, u napisu **Ljubljanski sastanak** pokušava da prikaže stvar ovako: »Ljubljanski je sastanak već svršen i sve su naše novine o njemu izrazile se; pa makar što se sa specijalno srbskog gledišta ni sa jednim potpuno ne slažem, opet ne bi o ovoj stvari govorio, da nema mnjenja »Zastave« i »Naroda«, koji tendencije toga sastanka ne odobravaju. Ne odobravati ujedinjenje Južnih Slavena baš u ovim okolnostima znači: ili duh ovoga vremena ne poznavati, ili popreko biti protivnikom naše narodne budućnosti.«⁶⁹ Ovako tumačiti smisao Miletićevih i Politovih članaka, objavljenih u **Zastavi** i **Narodu**, znači ili zaista ne razumeti jasno nagoveštene aluzije u njima, ili namerno iskrivljati njihov pravi smisao. Nije potrebno naročito dokazivati: Miletić i Polit bili su oduševljeni pobornici ujedinjenja južnoslovenskih naroda, ali izvan okvira Habzburške monarhije.

U istom članku (**Ljubljanski sastanak**) anonimni člankopisac **Srpskog naroda** dao je pogrešna tumačenja ne samo Miletićevim i Politovim tezama po ovom problemu, nego isto tako i osnovnim smernicama same ljubljanske rezolucije. Jer, dok su sastavljači rezolucije (Mate Mrazović, saradnik **Zatočnika**, Anton Tomšić, urednik **Slovenskog naroda**, Ivan Danilo, urednik **žadarskog Nacionala**, i Laza Kostić, saradnik **Zastave**) stajali nedvosmisleno na izrazito jugoslovenskim pozicijama, dotle je člankopisac konzervativnog

⁶⁷ Narod, Novi Sad, 22-XII-1870.

⁶⁸ Srpski narod, Novi Sad, 24-I-1871.

⁶⁹ Srpski narod, 27-I-1871.

Srpskog naroda pokušavao da donošenje ljubljanske federalistične i jugoslovenske rezolucije proprati ovim svojim neprikladnim velikosrpskim i hegemonističnim asocijacijama:

A to je opšte poznata istina da u savezним državama onaj narod, čiji se jezik za delovodni uzme, da taj narod najpre do najvećeg upliva, a zatim do prevlasti nad svojom inače ravnopravnom braćom dolazi. Iz prevlasti se radja s jedne strane gospodarstvo moćnijega, a sa druge napuštanje svoga jezika i primanje onoga što gospodari. Ovaj bi proces vrlo brzo išao u savez Jugoslovena, jer njihovi su jezici od česti vrlo srodni, od česti opet primanjem srpskoga jezika od strane Hrvata, ovome je prema slovenačkom time već velika prevlast data, a uz to zbog neposrednog susedstva slovenačkog sa svojim hiljadugodišnjim omrznutim goniteljima Nemcima, da ovima za ranu ne budu, radije će i sami hteti svome srodnom prijateljskijem plemenu srbsko-hrvatskom u susret ići. I iz ove smese jezika i naroda, ja, kao Srbin, hoću da verujem da bi se to srbski jezik i srbski narod zvao.⁷⁰

Ovakvo jednostrano i tesnogrudo, velikosrpsko i hegemonističko shvaćanje malene grupe vojvodjanskih konzervativaca i pravoslavnih klerikalaca oko novosadskog **Srpskog naroda** nije imalo odjeka u vojvodjanskoj javnosti i nije bilo u stanju da unese zabunu i pometnju u već ionako uzrujanu atmosferu strasnih diskusija i polemika po ovom pitanju u tadašnjoj srpskoj, hrvatskoj i slovenačkoj štampi. Preko pisanja anonimnih pisaca u **Srpskom narodu** prešlo se ćutke i ni **Zastava**, ni **Narod**, uopšte nisu reagirali na ovakve proizvoljne i krivoumne asocijacije novosadskih konzervativaca i pravoslavnih klerikalaca.

Medjutim vrlo je interesantan i vanredno karakterističan stav zvaničnog Beograda prema ljubljanskim većanjima i objavljenoj rezoluciji. Na osnovu prepiske kneževskog namesnika Jovana Ristića sa hrvatskim rodoljubima iz Štrosmajerovog kruga, Vojislav Vučković konstatuje: »U Zagrebu se osudjivao rezervisani stav srpske vlade prema manifestacijama jugoslovenske solidarnosti. Tako je, na primer, njeno ćutanje povodom izjave skupa »Južnih Slavena Habzburške monarhije« — date na sastanku održanom u Ljubljani 1. decembra — da su pripravnici svoj rad tako podesiti kako bi doprineli zadovoljenju potreba svoje braće preko granice (tačka 4) — protumačeno kao osustvo solidarnosti.«⁷¹ Medjutim, iako je srpska vlada zaista zauzela »rezervisan stav« prema ljubljanskim većanjima i donesenoj rezoluciji, ipak je u beogradskom **Jedinstvu**, poluzvaničnom organu srpske vlade, odmah posle održane konferencije i objavljene rezolucije izišao jedan napis, na prvoj strani lista, u kome se — iako vrlo obazrivo — na svoj način, između redova, štedeći osetljivost bečke i peštanske vlade, s jedne strane, i političkih predstavnika jugoslovenskih naroda, okupljenih na ljubljanskoj konferenciji s druge strane, ipak dao izvestan komentar pokrenutoj diskusiji. Istina, to je učinjeno u nepotpisanoj rubrici **Politički pregled**, u formi jednoga letimičnog osvrta na pisanje praške **Politike**, ali to ne menja stvar. Iako u tadašnjim međunarodnim odnosima nemačko i francusko pitanje privlače najveću pažnju velike evropske javnosti, za nas je — piše **Jedinstvo** — »daleko značajniji svaki pokret Slavena, na pose pak

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ D-r Vojislav J. Vučković, Ristić, Štrosmajer i Wagnerova afeta. Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, 1955, 1, 41.

Južnih Slavena, vršio se isti ili u našoj sredini ili van nje». ⁷² Dalje se citira pisanje Praške **Politike** da je »nesloga — nasledna bolest sviju slovenskih plemena«, ali da je »bečka i peštanska vlada naučila Slavene onome, što ih ne mogaše da nauči najteže iskustvo... da jedni drugima pruže ruku« i da zajednički rade na izbavljanju jednokrvne braće koja »pod tuđinom pište«. Zatim se izlaže teško stanje jugoslovenskih naroda pod Habzburškom monarhijom. Ustrojstvo Vojne krajine na putu je da se raspadne; unija Hrvatske i Slavonije s Madjarskom »više liči na nasilno spojenje, državopravni položaj Dolmacije je pravo nedonošče« a u Boki Kotorskoj došlo je do krvavog ustanka. »Slaveni su podeljeni na sijaset upravnih okruga, a svi skupa osećaju jednu i istu teškoću — pritisak od stranih narodnosti: Talijanštine, Germanštine i Madjarstva. Ovome može se doskočiti i uspešno protiv njega dejstvovati samo onakvim ujedinjem kao što beše južnoslovenski savez u Ljubljani«. ⁷³ **Jedinstvo**, zatim, citira glavne tačke ljubljanske rezolucije i završava: »Odluka ova dobija u toliko jaču snagu što joj se češki narodni organi odzivlju najtoplije, i što je cela slovenska štampa s usklikom pozdravlja«. ⁷⁴ Pored praške **Politike** odazvali su se ljubljanskim većanjima i praški **Narodni listy**, koji su pozdravili sastanak i rezoluciji ovim rečima:

Citava povorka nesrećnih događaja razdrobila je Južne Slavene na više državnih zajednica... a razdobljeni i pocepani služili su kao plen tuđincima, nešto evropskim, nešto azijskim... Sad je veliki zadatak i tu se zahteva neobične rodoljubive revnosti da se kod sviju tih okolnosti izvrši jedinstvo. Ali, to ipak nije nemogućan zadatak, nije Sizifov posao, jer sve te razlike u narečju, veri i prosvetčenosti nisu tolike da stanu na put toku srca, jer sve to ne može... zaustaviti krv u žilama ovoga naroda, koji jeste i ostaje uvek slovenski... Jedinstvo južnih Slovena ostvariće se pre ili posle, jer na to ih goni životna potreba, to je sasvim prirodno. Mi iz sveg srca pozdravljamo ovaj prvi korak k ovom uzvišenom cilju i želimo našoj južnoslovenskoj braći, da što pre pruže jedni drugima junačke desnice, pozivajući u veselo kolo svu svoju braću na srećnom jugu. ⁷⁵

Srdačni odziv češke štampe potpuno je razumljiv: Česi su bili sa tri strane okruženi nemačkim elementom; i u samim češkim zemljama bilo je mnogo nemačkog stanovništva, ekonomski jakog, nacionalno svesnog i kulturno aktivnog; u periferiskim češkim pokrajinama vršena je planska i sistematska germanizacija, i zato je sasvim razumljivo oduševljenje češke javnosti za ljubljansku konferenciju i njenu rezoluciju. Češki političari i javni radnici, sa vrlo malim i neznatnim izuzecima, bili su najizrazitiji protagonisti federalizacije Habzburške monarhije ili, tačnije rečeno, pretvaranja dualističke Austro-Ugarske u federativnu Austriju, u tzv. slovensku Avstriju. Otuda su češki političari u celini odobravali ljubljansku rezoluciju, a naročito u njenoj slovenačkoj redakciji, sa naglašavanjem potrebe ujedinjenja jugoslovenskih naroda u okviru Habzburške monarhije. Dok su srpski opozicioni političari, na čelu sa Miletićem i Politom-Desančićem,

⁷² **Jedinstvo**, Beograd, 4-XII-1870.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ **Narodni listy**, Praha, 12-XII-1870.

bili odlučni protivnici svakog pokušaja rešavanja nacionalnog pitanja Južnih Slovena u okviru Austrije — dotle su češki političari, na čelu sa Františekom Palackim i Ladislavom Riegerom, pozdravili donošenje ljubljanske rezolucije utoliko srdačnije, u koliko su o njoj nailazili na osnovne smernice svoje sopstvene nacionalne politike.

V

Ubrzo posle donošenja ljubljanske rezolucije grupa oko **Zatočnika** pokrenula je u Sisku početkom januara 1871, politički list na nemačkom jeziku **Südslawische Zeitung**, sa zadatkom da obaveštava veliku evropsku javnost o nacionalno-političkim i kulturno prosvetnim stremljenjima jugoslovenskih naroda u Habzburškoj monarhiji. Pokrećući ovaj list, jedan od njegovih pokretača, Mate Mrazović, obratio se pozivom na saradnju nekolicini istaknutih slovenačkih i srpskih publicista, želeći da listu dađe što šire, opšte jugoslovensko obeležje. U svom pismu od 19 decembra 1870, upućenom Antonu Tomšiču, uredniku **Slovenskog naroda**, Mrazović je pisao:

Čitali ste poziv na predplatu **Südslawische Zeitung**. Nemojte ga strogo suditi; izdan je samo, da se brže izda, a moramo se obzirati na mjesto, gdje će izlaziti — na vojničku oblast... Ovo je upravo glasilo, da se izjava ljubljanska opravda pred izvanjskim svijetom i protumači onim našim zemljakom, koji još nisu prijatni slavenskoj politici.⁷⁶

Medjutim, Milan Makanec, u svojoj već citiranoj brošuri, prikazuje program i pravac lista u sasvim drugoj svetlosti:

Slovinci izjaviše pripravnost, da će o svom trošku izdavati u nemačkom jeziku glasilo, koje bi tendencije ljubljanskog sastanka zastupati imalo. Od ove nakane odstupiše Slovenci jedino s toga, jer su gospoda Mrazović i Miškatović očitovali, da je g. Vončina i onako naumio u Sisku uz »Zatočnik« izdavati opozicionarno glasilo u njemačkom jeziku... U istinu pomoli se doskora »Südslawische Correspondenz« (najpre Zeitung), ali ne s ljubljanskim, već s nagodbeno-revizionalnim programom... kao provincijalni organ politike »oportuniteta«...⁷⁷

Postavlja se pitanje: ko je dao tačniju karakteristiku novopokrenutog lista, Mrazović ili Makanec? Nema sumnje, u prvoj fazi svoga izlaženja, **Südslawische Zeitung** stajala je na pozicijama ljubljanskog jugoslovensko-federalističkog programa; ali, u drugoj fazi, pod novim imenom **Südslawische Correspondenz**, list je postepeno skretao sa federalističkih pozicija u nagodbeno-revizionističke vode i gubio svoj prvobitni opozicioni stav. U prvoj fazi svoga izlaženja, list je — prema svojim jugoslovenskim federalističkim tendencijama sudeći — u neku ruku nastavljao političku liniju ranijeg sličnog lista **Ost und West** (1861 do 1865) koji je u Beču, takodje na nemačkom jeziku, izdavao i uređivao istaknuti hrvatski rodoljub Imbro Ignjatijević-Tkalac, sa zadatkom da zastupa i brani ugrožene interese jugoslovenskih naroda u austrijskim zemljama. Ali, Mrazovićev i Miškatovićev list, izlazeći na periferiji Habzburške monarhije sa malim brojem saradnika,

⁷⁶ I. Prijatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev, V, 101.

⁷⁷ Dr Milan Makanec, Moja izpovjed narodu, 15.

bez dublje povučene političke linije, bez odredjenih i dosledno sprovedjenih idejnih stavova, bez obezbedjene materijalne baze, imao je još manji tiraž od Tkalčevog lista, borio se sa mnogobrojnim teškoćama, i prestao je već posle pola godine s izlaženjem.

Bez obzira na ovaj mali neuspeh, koji je bio samo privremen i prelazan, ideja o jugoslovenskoj solidarnosti hvatala je sve dubljega korena, tako da je istaknuti nemački istoričar Herman Wendel s razlogom mogao da konstatuje da je »ovaj program ne samo skrenuo još odlučnije pridošli naraštaj u Sloveniji od razlivenene ruske nebuloze ka jednoj, čvrsto za zemlju prirasloj jugoslovenskoj delatnosti u sadašnjici, nego je vihorio daleko vidljivije, kao zastava, čija je čoja mogla i da izbledi i da se pocepa, ali nikada da se odreši od svoje drške«, i da nije uzalud živahna jugoslovenska omladina na Bečkom univerzitetu, srpska, hrvatska i slovenačka, sa radosnim »odobravanjem pozdravila ljubljanske zaključke«.78

Posmatrajući događaje i ljude iz udaljene istoriske perspektive, jedan od istaknutih slovenačkih istoričara, Fran Zwitter, dao je o ljubljanskom jugoslovenskom programu i čitavom nacionalno-oslobodilačkom pokretu — koji je našao svoj odgovarajući politički izraz i adekvatan idejni odraz u ljubljanskoj rezoluciji — ovaj svoj značajan sud:

Po izgubljeni vojni 1866 sta Franc Jožef in Beust pripravljala revanžo proti Prusiji in prav zaradi tega tako hitela z uvedbo dualizma, da bi prej zadovoljila Madžare. Od te vojne so mnogi pričakovali propad Avstro-Ogrske. Med njimi je tudi »Ujedinjena omladina srpska«, ki si ta propad želi, saj so prišli vojvodinski Srbi, ki so 1848—1849 krvaveli za Avstrijo, pravkar pod madžarsko oblast, in ga hoče izrabiti za to, da v borbi z Madžari zedini s Srbijo srbske in hrvatske dežele monarhije, ne pa slovenskih, ker misli, da bi jih Bismarck po zmagi nad Avstrijo s Trstom vred priključil Veliki Nemčiji, in noče priti zaradi njih v spor z Nemci; Slovenci — in Čehi — naj si trenutno pomagajo, kakor pač znajo, v bodočnosti jih more rešiti le vseslovanstvo t. j. velika vojna med Nemčijo in Rusijo, medtem ko je Srbija sama za to preslaba. Na tej podlagi ni moglo priti do soglasja med sicer tako sorodnima mladinskima gibanjima Srbov in Slovencev; le navidezen sporazum predstavlja ljubljanski jugoslovanski program 1870, ki proglašja načelo edinstva in vzajemnosti Slovencev, Hrvatov in Srbov habsburške monarhije na književnem, gospodarskem in političnem polju. Vendar so srbski udeleženci ljubljanskega sestanka spoznali, da je med Slovenci mnogo manj avstrijskega legitimizma, kakor so prej pričakovali.79

Fran Zwitter mislio je ovde, očigledno, na Lazu Kostića, koji je došao iz Novog Sada u Ljublanu sa ukorenjenim predrasudama i predubedjenjima da će ovde, u srcu Slovenije na svakom koraku naići na austrijanštinu, ali se prijatno iznenadio, došavši u neposredan kontakt sa slovenačkim javnim radnicima, naročito sa Mladoslovincima, kada je u njihovim redovima osetio i sagledao nova, progresivna shvatanja, koja su rešenje jugoslovenskog pitanja već nazirala izvan uskih okvira Habsburške monarhije, iako još nisu bili sazreli potrebni uslovi da ta nova shvatanja dodju do

78 Hermann Wendel, *Der Kampf der Südslawen um Freiheit und Einheit*, Frankfurt am Main, 1925, 383—384.

79 Fran Zwitter, *Narodnost in politika pri Slovencih*, *Zgodovinski casopis*, Ljubljana, 1947, 1, 48—49.

punoga izražaja i preko javnosti. Vrativši se iz Ljubljane u Novi Sad, Laza Kostić je imao smelosti da udje u otvorenu polemiku sa tadašnjim glavnim političkim predstavnicima vojvodjanskih Srba, Svetožarom Mileticom i Politom-Desančicom, da pokuša razbiti izvesne njihove proizvoljne hipoteze o Sloveniji i Slovencima, da ukaže na svu složenost i delikatnost slovenačkog geopolitičkog položaja i da o slovenačkom problemu raspravlja sa dubljim razumevanjem i sa više tolerancije, nego što je to tada činjeno.⁸⁰

Tek danas u svetlosti novih istoriskih i socioloških analiza daje se pravilno sagledati činjenica da je ljubljanski jugoslovenski program, pored svih svojih teških unutrašnjih protivurečnosti, nezrelih shvatanja i utopiističkih naivnosti, ipak sadržavao u sebi i izvesne pozitivne komponente: jasno izražene tendencije ka međusobnom upoznavanju, zbližavanju i povezivanju jugoslovenskih naroda u Habzburškoj monarhiji. Ako se čitava problematika svestranije analizira i dublje sagleda, jasno izlazi da su ove tendencije, u svojoj krajnjoj liniji, stvarno podrivale integritet austrijskih zemalja i da su u svojoj poslednjoj konzekvenciji, bile usmerene ka postepenom razbijanju tadašnjih uskih državnopravnih okvira Habzburške monarhije. Iako ljubljanska rezolucija nije imala karakter jednog revolucionarnog akta, — jer je formalno bila uobličena u legitimističku ljušturu — ona je ipak, izmedju redova, odražavala duboko unutrašnje nezadovoljstvo nacionalno ugnjetavanih i ekonomski eksploatisanih jugoslovenskih naroda, koji su postajali svesni da samo kolektivnom borbom mogu da izvojuju povoljniji položaj i bolji život širokih radnih masa, izrabljivanih od austrijskog industrijskog kapitala, s jedne strane, i od mađjarskog veleposedničkog kapitala, s druge strane. Ova svest o ugroženim ekonomskim interesima i nužnosti udruživanja i povezivanja u solidarnoj borbi protiv zajedničkog neprijatelja došla je mestimice, izmedju redova do izražaja i u samoj ljubljanskoj rezoluciji.

U svakom slučaju, u tadašnjim nepovoljnim socijalno-ekonomskim i društveno-političkim uslovima, u kojima su živeli jugoslovenski narodi u Habzburškoj monarhiji, donošenje ljubljanskog federalističkog programa bio je događaj od istoriskog značaja. Pored sve svoje formalne legitimnosti, ljubljanska rezolucija je predstavljala krupan korak napred ka tešnjem povezivanju i udruživanju jugoslovenskih naroda u borbi za bolju budućnost čitavog Slovenskog Juga.

⁸⁰ Ovakvih i sličnih predrasuda i predubedjenja o Slovencima bilo je ne samo medju Srbima u Vojvodini, nego isto tako i u Srbiji, i to ne samo 70-ih godina, nego i mnogo docnije, čak i posle 1918. Tako, na primer, Ljubomir Stojanović, akademik, profesor Univerziteta, dugogodišnji ministar i predsednik vlade u kraljevini Srbiji, dakle ne samo naučnik, nego i istaknut političar i državnik, pisao je izmedju ostaloga: »Slovenci su vrlo rani potpali pod Nemce, i cela njihova kultura je nemačka. Politički potišteni, oni su izgubili svaki dodir sa slobodnim slovenskim državama u srednjem veku i kod njih je utrnuo osećanje da su deo velikog slovenskog plemena. Oni nemaju nikakvih istoriskih narodnih tradicija... Slovenci nisu nikad imali nikakvih veza ni s Rusima, ni s pravoslavljem, a protestantstvo je kod njih vrlo malo trajalo, da se posle još jače učvrsti katoličanstvo i klerikalizam, koji i danas vlada« (Ljub. Stojanović, Život i rad Vuka Stef. Karadžića, Beograd, 1924, 743). Ovakva proizvoljna tumačenja nije potrebno uopšte pobijati; ona pokazuju sa kako se malo poznavanja stvari još 1924 pisalo o Slovencima, njihovoj istoriji i narodnoj kulturi.

DI E PROBLEMATIK DES SÜDSLAVISCHEN PROGRAMMS AUS LJUBLJANA 1870 BEI DEN SERBEN UND KROATEN

(Zusammenfassung)

D. Verf. gibt als Einleitung zu den in seiner Abhandlung bearbeiteten Fragen zuerst eine kurze Übersicht über die austroslavistischen Pläne Kopitar's und über die innere Entwicklung der Habsburgischen Monarchie seit d. J. 1848 bis z. J. 1870. Mit der Untersuchung über die Zusammenkunft der kroatischen und slovenischen Vertreter in Sisak (7—8. XI. 1870) und der kroatischen, serbischen (aus Vojvodina) und slovenischen Vertreter in Ljubljana (1. XII. 1870) geht d. Verf. zu den Hauptproblemen seiner Abhandlung über. Auf der Grundlage der Briefe vom Mrazović und der späteren Publizistik versucht er einerseits den Inhalt des politischen Programms dieser Zusammenkünfte und andererseits die politischen Gegensätze und Absichten der Teilnehmer, die aus dem Programm aus Ljubljana nicht direkt ersichtlich sind, zu erklären.

In einer gründlichen Untersuchung über den Widerhall des Programms aus Ljubljana in den serbischen und kroatischen Zeitungen stellt er die Stellungnahme verschiedener politischen Gruppen zu diesem Programm fest. Miletić und Polit-Desančić unterstützten zwar die Idee der Vereinigung der südslavischen Völker, aber nicht im Rahmen der Habsburgischen Monarchie, welcher im Programm aus Ljubljana erwähnt wurde. Kostić und Subotić unterstrichen den positiven Inhalt des Programms, d. i. den klar ausgedruckten Willen der Serben, Kroaten und Slowenen nach ihrer Annäherung und Vereinigung in wirtschaftlicher, kultureller und politischer Hinsicht. Ähnlich war auch die Meinung vom Mrazović, obzwar er später seine Politik im Sinne des Dualismus veränderte und obzwar Makanec in seiner späteren Polemik über seine Hintergedanken bei den Zusammenkünften in Sisak und Ljubljana wenigstens teilweise recht haben dürfte. Einen ähnlichen Versuch, das Programm aus Ljubljana in einem grossererbischen Sinne zu verstehen und zu benützen, stellt d. Verf. auch bei der Konservativen serbischen Partei in Vojvodina fest.

Die problematische Rolle der Gruppe Mrazović-Miškatović in diesen Abhandlungen über die Vereinigung der Südslawen illustriert der Verf. auch mit der Entwicklung der politischen Stellungnahme der Südslawischen Zeitung, welche, nach der Zusammenkunft in Ljubljana, in Sisak herausgegeben wurde.